

Prostitution och människohandel för sexuella ändamål

En metodologisk sammanfattning.

Författare: Ingrid Lander

Opublicerat arbetsmaterial

Citera gärna Socialstyrelsens rapporter, men glöm inte att uppge källan. Bilder, fotografier och illustrationer är skyddade av upphovsrätten. Det innebär att du måste ha upphovsmannens tillstånd för att använda dem.

ISBN

Artikelnr

Omslag

Foto

Sättning

Tryck Tryckeri, ort, månad årtal

Förord

Namn

Enhetschef/Avdelningschef/Generaldirektör/Överdirektör

Enhet/Avdelning

Innehåll

<i>Prostitution och människohandel för sexuella ändamål</i>	1
<i>En metodologisk sammanfattning</i>	1
<i>Förord</i>	3
<i>Namn</i>	3
<i>Innehåll</i>	4
1. Inledning	5
2. Studiedesign och upplägg	8
Studiedesign	8
Vetenskaps- och kunskapssyn	10
Dialoger mellan flera fält och positioner i relation till fenomenet prostitution.....	12
Etiska överväganden och dilemman	15
3. Genomförande av individintervjuer	17
Den aktiva intervjun	18
Om oss som intervjuare	20
Intervjudeltagarna	22
Mötet och berättelserna.....	24
4. Genomförande av fokusdiskussioner	27
Planering av fokusdiskussionerna.....	28
Om grupperna och fokusdiskussionerna	32
Kunskapsproduktion inom ett ideologiskt laddat fält	35
Reflektion av oss som moderatorer	39
5. Avslutande kommentarer	39
<i>Referenser</i>	42
<i>Bilagor</i>	44
Bilaga 2	48
Bilaga 3	52

1. Inledning

Socialstyrelsen fick 2008 i uppdrag av regeringen att ta fram ett utbildningsmaterial om stöd och hjälp till personer som befinner sig i prostitution eller är utsatta för människohandel för sexuella ändamål. Utbildningsmaterialet är riktat till personal inom hälso- och sjukvård, socialtjänst, skyddat boende, ungdomsmottagningar samt personal inom missbruks- och beroendevård (se Socialstyrelsen 2011a och b). I första hand riktar sig utbildningsmaterialet till de kommuner som saknar specialiserade verksamheter inom området prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Uppdraget var en del av regeringens handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål (Skr. 2007/08:167).

I regeringens handlingsplan framgick att utbildningsmaterialet skulle belysa och öka kunskapen om och förståelsen för de problem som kan vara förenade med att sälja sexuella tjänster, det gällde såväl barn som vuxna personer. I detta sammanhang nämndes gruppen kvinnor som säljer sex i kombination med missbruksproblematik, vilket kan inkludera våldsutsatthet samt fysisk och psykisk ohälsa. Materialet skulle även beakta hur faktorer som könsidentitet och sexuell läggning påverkar den enskildes situation. Vidare menade regeringen att det är angeläget att möta behoven hos barn och unga. De kan själva vara utsatta, men också behöva stöd utifrån en förälders utsatthet (Socialstyrelsen 2011b).

Utgångspunkten för utbildningsmaterialet var att det skulle vara kunskapsbaserat; dvs så långt som möjligt bygga på bästa tillgängliga kunskap, de professionellas expertis och enskilda individers erfarenheter av att sälja sexuella tjänster. Eftersom det finns stora kunskapsluckor när det gäller stöd och hjälp till personer med erfarenhet av prostitution och människohandel för sexuella ändamål beslutade enhetschefen vid individ och familjeenheten¹ i samråd med samordnaren för sakområdet våld och sexhandel och avdelningschefen att två forskare skulle rekryteras för att genomföra en studie för att öka kunskapen på området. Frågan ställdes till Kriminologiska institutionen som i sin tur tillfrågade forskarna Ingrid Lander och Monica Skrinjar som fick i uppdraget att ta fram ett förslag på ett studieupplägg. Därefter projektanställdes Lander och Skrinjar för att genomföra studien och att medverka i framtagningen av själva utbildningsmaterialen (se Socialstyrelsen 2011 a och b). Den här rapporten är en metodologisk redogörelse och diskussion över den forskningsdesign som användes för att öka kunskapen om stöd och hjälp inom ramen för projektet. Av olika anledningar kom tidsramen för projektet att bli snäv vilket inneburit att det insamlade materialet

¹ Regeringsuppdraget förlades på Socialtjänstavdelningens individ och familjeenhet. Under våren 2010 skedde en större omorganisation vilket innebar att projektgruppen kom att tillhöra enheten för vägledning vid avdelningen för kunskapsstyrning.

inte analyserats i vetenskaplig bemärkelse utan enbart sammanställts utifrån några specifika frågor².

Huvudsyftet med denna rapport är att beskriva de metoder och metodologiska överväganden som gjorts. Dels redovisas själva forskningsdesignen, dels förs en diskussion kring kopplingen mellan vetenskaplig grundsyn och kunskapsproduktion och dessutom görs en problematisering av relationen mellan kunskapsproduktionens möjligheter i relation till myndighetens ramar. Rapporten är författad av Ingrid Lander, forskare vid Stockholms universitet. I texten har jag valt att skriva vi när jag diskuterar metod och genomförandet av den anledningen att studien planerades och genomfördes av Monica Skrinjar och mig tillsammans. Vi:et står alltså för forskarteamet inte för författandet av denna rapport. Tolkningar som redovisas av genomförandet är författarens men har kommunicerats med övriga medverkande i projektet genom att de läst och kommenterat ett utkast till rapporten. Dessa kommentarer har i stor utsträckning beaktats.

Syftet med rapporten är därmed att skapa transparens kring själva kunskapsproduktionen vilket har relevans för såväl validitet som reliabilitet inom denna form av kvalitativa studier. Genom att noggrant redovisa *vad* som har gjorts, *hur* det har gjorts och *varför* det har gjorts som det har gjorts ges möjlighet till insyn i hur vi kommit fram till det vi kommit fram till. Redovisningen är därför omfattande och innehåller en reflexiv analytisk ansats genom att värdera och resonera kring de olika leden i forskningsprocessen. Den här formen av studier innebär också en växelverkan mellan genomförande och analys då det är en förutsättning för kunskapsproduktionen. Därför diskuteras även i viss mån tolkningar av forskningsresultaten i relation till metodologiska överväganden, då analys och därmed tolkningar av resultat är sammanvävda i den kvalitativa forskningsprocessen.

Rapporten är därmed ägnad att skapa möjligheter för Socialstyrelsen att utveckla metoder på området inte minst eftersom myndigheten har ett stående uppdrag från regeringen att följa upp och kartlägga prostitutionen i landet. Vår erfarenhet av arbetet vid Socialstyrelsen är att det finns en brist i mer djupgående kvalitativa metodologiska redovisningar av den kunskapsproduktion som sker inom ramen för myndighetens verksamhet. Vår förhoppning är därför att rapporten kan komma till användning i samtal kring metodutveckling och dokumentation av genomförandeprocesser av kvalitativa studier.

God forskning och vetenskapligt förhållningsätt kännetecknas bland annat av noggrant och lämpligt tillvägagångssätt samt reflexiv och transparent metodredovisning. För oss som forskare är det därför viktigt att redovisa hur vi skapat kunskap. Rapportens innehåll kommer därför även att arbetas om

² Några av anledningarna till den snäva tidsramen som haft inverkan på förändringar i studieupplägget från den initiala planen kommer att redovisas och diskuteras i denna rapport.

till en artikel för publicering i vetenskaplig tidskrift inom forskningsområdet.

2. Studiedesign och upplägg

Sammanlagt har tre studier genomförts inom ramen för projektet, en kartläggning av socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens erfarenhet av att möta personer med prostitutionserfarenhet, intervjuer med vuxna personer med erfarenhet av att sälja sex och fokusdiskussioner med företrädare för olika verksamheter inom socialtjänst och hälso- och sjukvård. Den första studien som vi benämnt *Verksamhetskartläggningen* genomfördes av projektledare Kjerstin Bergman och Annelie Kastrup och finns redovisad i en egen arbetsrapport från Socialstyrelsen (Socialstyrelsen 2010).

Den här rapporten redovisar enbart genomförandet för individintervjuerna och fokusdiskussionerna. Denna del av uppdrag har utformats som ett interaktivt forskningsprojekt med intentionen att skapa en lärandesituation för de personer som deltog i fokusdiskussionerna samtidigt som en kunskapsproduktion ägde rum kring frågor om stöd och hjälp inom ramen för prostitution och människohandel för sexuella ändamål (se bla Amundsdotter 2008, Andersson mfl 2009). I det här kapitlet beskrivs *hur* och *varför* studieupplägget utformades som det gjordes och olika praktiska och etiska implikationer som fick konsekvenser för studien och dess genomförande. Därefter följer två kapitel som mer ingående beskriver genomförandet av individintervjuerna och fokusdiskussionerna.

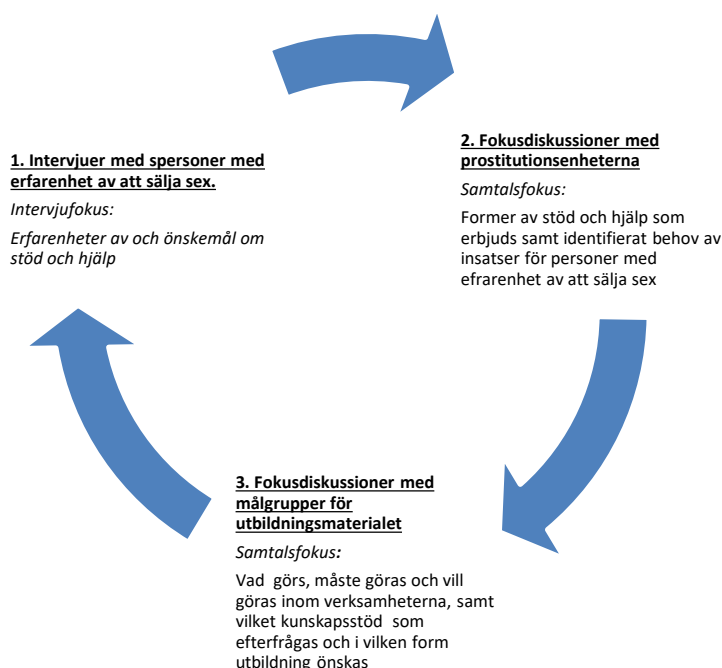
Studiedesign

Designen bygger på en processinriktad kunskapssyn där insamlingen skulle ske i tre steg. Studieupplägget kan därmed knytas till en aktionsorienterad forskningsansats där forskningen sker i nära samarbete med dem som forskningen berör och där designen är handlingsorienterad (Andersson mfl 2009). Ambitionen var att först belysa *vilka* behov av stöd och hjälpinsatser som individer med erfarenhet av att sälja sex har inom ramen för socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens verksamhetsfält. Därefter identifiera *hur* de tre kommunala specialiserade verksamheterna med inriktning prostitution i Stockholm, Göteborg och Malmö arbetar med stöd och hjälp åt personer med prostitutionserfarenhet. För att därefter belysa vilken kunskap som finns och vilket kunskapsbehov som efterfrågas inom de ickespecialiserade verksamheter inom socialtjänsten samt hälso- och sjukvården, det vill säga de verksamheter som utgör själva målgrupperna för utbildningsmaterialet. Det vill säga *vad* professionerna behöver veta för att kunna erbjuda stöd och hjälp eller för att kunna hänvisa till annan verksamhet/organisation som kan erbjuda adekvat stöd och hjälp.

Studieupplägget och metoderna som användes vid de olika intervjuerna är aktiverande genom att de skapar diskussion, reflektion och lärande i sig. Genomförandeprocessen kan liknas vid en cirkel i vilken själva kunskapsproduktionen äger rum kring frågor om stöd och hjälp. Utgångspunkten är

att individen är expert på sin egen situation. Professionerna är experter på vård och omsorg. Båda sidornas kunskaper, erfarenheter och synpunkter har därför fått komma till tals. Det var också ett medvetet val att börja med individintervjuerna och sedan övergå till fokusdiskussioner med prostitutionsenheterna och därefter fokusdiskussioner med de icke-riktade verksamheterna inom socialtjänsten samt hälso- och sjukvårdens verksamhetsområde. Syftet med studieupplägget var att de önskemål och erfarenheter som kom fram genom intervjudeltagarnas berättelser skulle relateras till den vård och behandling som bedrivs av prostitutionsenheterna varefter den kunskap som genererades ur dessa intervjuer i sin tur skulle föras in i fokusgruppsdiskussionerna med de icke-riktade verksamheterna. Slutligen skulle den kunskap som genererades ur samtliga intervjuer ställas i relation till de erfarenheter och önskemål som intervjudeltagarna med egna erfarenheter berättat om.

Figur 1. Genomförandeprocessen för intervjuundersökningarna:

Som belyses i rapporten återspeglar inte genomförandet detta upplägg helt och fullt eftersom tidsplanen reviderades på grund av att beslut fattades att inte begära förlängning för uppdraget hos regeringen. Däremot skildrar det insamlade materialet trestegsprocessen eftersom det innehåller olika positioner i relation till fenomenet prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Det innebär i sin tur att kommande analyser av materialet kan göras mot bakgrund av den initiala tanken med studieupplägget. I någon mån har också kunskapsproduktionen enligt min uppfattning haft denna processuella inriktning då vi som genomfört intervjuerna burit med oss den kunskap som genererats ur individintervjuerna över till fokusdiskussionerna med prostitutionsenheterna och sedan vidare över till fokusdiskussionerna med övriga verksamheter.

Det material som genererats från dessa intervjuer har tillsammans med verksamhetskartläggningen och tidigare forskning och myndighetsrapporter legat till grund för det av Socialstyrelsen framtagna utbildningsmaterialen, ett med fokus barn och unga och ett med fokus vuxna (Socialstyrelsen 2011a och b).

Vetenskaps- och kunskapssyn

Utgångspunkten för studieupplägget har varit att kunskap inte är något som finns där ute som en entitet redo att fångas och beskrivas utan att kunskap är något som skapas i en process. Denna vetenskapssyn ansluter sig till en socialkonstruktionistisk ansats vars filosofiska grund enligt Vivien Burr (1995) karaktäriseras utifrån fyra mer generella premisser. För det första handlar det om en kritisk inställning till kunskap om verkligheten, det vill säga världen ses inte som en objektiv sanning utan vår uppfattning om världen är ett resultat av vårt sätt att kategorisera den. För det andra är våra tolkningar och kategoriseringar av verkligheten och världen historiskt och kulturellt specifika och förändras över tid. För det tredje så skapas och åter-skapas våra uppfattningar om verkligheten i sociala processer, kunskapen är relationell och skapas genom social interaktion. För det fjärde slutligen så finns ett samband mellan världsbild och sociala handlingar genom att sociala konstruktioner får konkreta sociala konsekvenser. Socialkonstruktionismen är därmed antiessentialistisk eftersom den sociala världen ses som en produkt av socialt handlande utan några bestämmande yttre förhållanden (Jørgensen & Phillips 2000). Aktionsforskning och interaktiv forskning kan, som i detta fall, men behöver inte ha en konstruktionistisk vetenskapssyn. Det som är speciellt med aktionsforskning och interaktiv forskning är att kunskap och handling hör ihop genom att det ses som kunskapande då deltagandet innebär en lärprocess samtidigt som handlingarna är en del i en vetenskaplig kunskapsproduktion (Jørgensen 2008, s. 361). I detta konkreta fall hänger kunskapsproduktionen om stöd och hjälp samman med handlingarna som åstadkommit de olika svaren på vad stöd och hjälp kan innebära för personer som har erfarenhet av prostitution och människohandel för sexuella ändamål.

Konkret har denna vetenskaps- och kunskapssyn inneburit att vi i studieupplägget valt en interaktiv ansats där vi genom dialog mellan olika praktiker inom socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens verksamhetsområden skapat kunskap och lärande i rummet i relation till resultat från intervjuer med personer som har egen erfarenhet av prostitution och människohandel för sexuella ändamål³. Den interaktiva ansatsen ser kunskap som en produkt av dialoger mellan olika aktörer inom det undersökta fältet. En vanlig ansats inom denna typ av kvalitativ forskning är att se deltagarna som medforskare

³ Vårt initiala mål var även att sammanställa resultat från fokusdiskussionerna i syfte att som ett sista steg i processen föra en dialog med potentiella hjälp- och vårdsökande personer kring frågan om stöd och hjälp, men av tidsskäl gick det inte att genomföra. Vi ser det som en brist i kunskapsproduktionen att detta sista led i processen inte gick att genomföra. Den dialogiska ansats som kan göras är på ett analytiskt teoretiskt plan genom att relatera det sagda i fokusdiskussionerna tillbaka till det berättade i individintervjuerna.

(Jørgensen 2008). Detta med medforskarskap är inte helt oproblematiskt och har kritiserats bland annat mot bakgrund av risker med att reproducera dominerande föreställningar. Vårt förhållningssätt var att ansluta oss till en kritisk teoretisk ansats med ett reflexivt förhållningssätt där validitetsfrågor varit aktiva under hela forskningsprocessen. Dessutom har vi valt att utgå från erfarenheter och efterfrågade behov av stöd och hjälpinsatser från vuxna personer med egen erfarenhet. Deras erfarenheter har fått stå i centrum under hela processen.

Utifrån en konstruktionistisk ansats ses intervjun som ett möte mellan forskare och intervjudeltagare och i fokusdiskussionerna mellan de olika deltagarna. Den kunskap som kommer ur detta möte är en produkt av just det mötet (Holstein & Gubrium 1995). Det innebär att forskaren genom sina frågor kan och ska aktivera intervjudeltagaren att reflektera kring det område som intervjun fokuserar. Vi menar att den aktiva intervjudeltagaren skapar berättelser under intervjuens gång, och då i samarbete med intervjuaren (a.a. s. 32). På samma sätt anser vi att deltagarna i fokusdiskussionerna tillsammans med varandra skapar förståelse för fenomenet som diskuteras i en kunskapsproduktion som utgår från det upplägg vi som forskare skapat. Perspektivet innebär ett ställningstagande att forskaren är delaktig och aldrig kan ställa sig utanför den kunskapsproduktion hon själv skapat och medverkat i (Hammersley & Atkinson 1995, s. 16-17). Kirsten Hastrup (1992) har formulerat de erfarenheter man tillskansar sig på forskningsfältet i form av en värld *mellan* oss själva, det vill säga forskaren och de andra, studiesubjekten (s. 117). Varje möte och samtal är unikt, intervjuaren påverkar och formar mötet tillsammans med intervjudeltagarna. Det är intervjudeltagarnas erfarenheter och tankar som är i fokus men forskaren finns med och det kan man inte bortse ifrån. Vi har kommit överens om att träffas i ett specifikt syfte och vår position som intervjuare/fokusdiskussionsmoderatorer är att vi gjort ett uppdrag åt en statlig myndighet som även är tillsynsmyndighet för de verksamheter som deltagit i fokusdiskussionerna. Denna hållning innebär inte att vi förnekar en faktisk verklighet eller en vardag, att de tankar som kommer fram vid våra möten inte skulle kunna formuleras om intervjuerna inte ägt rum. Naturligtvis finns det en verklighet och vardag för intervjudeltagarna oberoende av oss som tolkare, men berättelserna om den formuleras via vårt sätt att ställa frågor och valen vi gjort i hur fokusdiskussionerna lagts upp.⁴

Tanken med forskningsdesignen var att på bästa möjliga sätt skapa kunskap och lärande⁵ i linje med perspektivet att individen är expert på sin situation och professionerna är experter på vård och omsorg. Uppdraget har inneburit

⁴ För en mer uttömmande diskussion kring de olika intervjuernas upplägg, se kommande avsnitt. Syftet med denna redogörelse är att placera in intervjun i den vetenskapsteoretiska kontexten.

⁵ Syftet har från början varit att ta fram två utbildningsmaterial kring stöd och hjälp men syftet var även att skapa lärande i rummet under själva fokusdiskussionerna. Att fokusdiskussionernas upplägg även fungerat som en läraaktivitet verifierades bland annat av att ett flertal deltagare ansåg att de lärde sig mycket av att diskutera med varandra kring de olika fallen. (se vidare avsnittet om fokusgrupperna i kapitel 4)

ett flertal möten med aktörer inom olika fält som vill och kan hävda kunskap i relation till frågan om prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Dessa möten har varit intressanta och givande i relation till kunskapsproduktionen, men också problematiska. En del av de problem vi stött på som påverkat kunskapsproduktionen kommer att diskuteras i de följande två avsnitten. Syftet är att i dessa avsnitt kontextualisera själva kunskapsproduktionen och därmed också problematisera och belysa frågor om kunskapsanspråk från de olika aktörer som på olika sätt medverkat, inklusive oss själva.

Dialoger mellan flera fält och positioner i relation till fenomenet prostitution

Vi rekryterades av Socialstyrelsen för att genomföra projektet som syftade till att ta fram ett utbildningsmaterial om stöd och hjälp. I den inledande kontakten med Socialstyrelsen framkom att ramarna för projektet var relativt vida men att det fanns en tydlig önskan om att studiedesignen skulle vara lärande i sig för de verksamheter som stod som målgrupp för utbildningsmaterialet. Uppdragets formulering i regeringens handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål gav ganska stort utrymme för olika tolkningar (Skr 2007/08:167). Handlingsplanen innehöll dessutom en rad olika åtgärds punkter där ett flertal myndigheter och frivilligorganisationer uppdrogs att genomföra utbildningar och/eller ta fram utbildningsmaterial inom området. De olika åtgärderna var på flera sätt överlappande med det uppdrag som Socialstyrelsen fått varför vi inom projektgruppen ansåg det nödvändigt med en samordning dem emellan, vilket vi inom projektet tog initiativ till. Mycket av den inledande arbetstiden gick därför till att samordna de olika projekten inom ramen för handlingsplanen. Samordningen skedde både med interna projekt inom Socialstyrelsen och med andra myndigheter och frivilligorganisationer som hade uppdrag inom ramen för handlingsplanen. Det här arbetet innebar att vi som forskare fick inta en annan roll och till viss del fick ett annat uppdrag än det vi rekryterats till. Vår roll vidgades i praktiken till att även representera Socialstyrelsen i olika samverkansmöten och utbildningssammanhang. För vår del innebar det en viss mån kluvenhet i relation till vårt uppdrag därför att förutsättningarna för projektet förändrades liksom möjligheterna till den forskarfrihet vi är vana vid. Dessa förutsättningar har påverkat kunskapsprocessen eftersom om- och nytag varit nödvändigt. En konsekvens av dessa arbetsuppgifter var att tidsramen blev väldigt snäv vilket påverkat studieupplägget och genomförandet av individintervjuerna och fokusdiskussionerna. Inom ramarna för projektarbetet har olika arbetskulturer möts som till viss del talar olika språk. Därför är det viktigt att även belysa vad jag benämner dialoger mellan olika fält och hur det påverkat vårt arbete med kunskapsproduktionen och framtagandet av de två utbildningsmaterialen.

I arbetet med uppdraget har olika kulturer eller fält i relation till förståelse av fenomenet prostitution och människohandel för sexuella ändamål mötts och fört dialoger kring fenomenet. Det har gjort att olika förståelser och tolkningar av fenomenet kommit upp till ytan. Ett tydligt exempel är de

skilda definitioner av begreppet prostitution som kommit till uttryck under samverkansmöten; i de olika utbildningsinsatserna inom ramen för regeringens handlingsplan; inom de olika projekten vid socialstyrelsen men också mellan deltagarna i fokusdiskussionerna. En konsekvens av de olika positionerna som intagits är att själva forskningsfältet påverkats under processen eftersom olika allianser bildats kring hur man bör arbeta med stöd och hjälp i relation till prostitution vilket haft inverkan på projektet. Ytterligare en viktig konsekvens att belysa är att forskningsfältet starkt påverkats av den mängd olika projekt som pågått parallellt. Samtidigt som Socialstyrelsen fått i uppdrag att ta fram ett utbildningsmaterial har Länsstyrelsen i Stockholm anordnat utbildningar om prostitution och människohandel för sexuella ändamål för polis, åklagare och socialtjänst. Ungdomsstyrelsen har i sin tur tagit fram utbildningsmaterial och utbildningar kring unga och sex på nätet med klara kopplingar till frågor om prostitution. Även Brottsförmyndigheten och Statens institutionsstyrelse har anordnat utbildningar i ämnet. Det har visat sig att det inte sällan varit samma personer och verksamheter som berörts av de olika utbildningsinsatserna. Samtidigt som dessa olika utbildningsinsatser pågått har även Brottsförebygganderådet (BRÅ) haft i uppdrag att utvärdera de olika insatserna och en statlig utredning har under perioden utvärderat effekterna av sexköpslagen.

Det här sammantaget visar att prostitutionsfrågan under perioden varit ett politiskt prioriterat område som omgärdas av en rad olika ideologiska ställningstaganden till fenomenet. Något som självfallet haft inverkan på vårt uppdrag. Beroende på hur man definierar och förstår fenomenet intar man också olika positioner i relation till hur stöd och hjälp bör utformas. De olika fält som deltagit i dialogerna under projektarbetets gång framgår av figur 2 nedan.

Figur 2. Illustration över de olika fält som under projektarbetet medverkat i dialoger kring fenomenet prostitution

Som framgår av figur 2 är det många olika aktörer vilka verkar inom olika diskursiva fält som medverkat och samtalat kring frågan om prostitution och de har alla olika ingångar till fenomenet och stundtals olika sätt att förstå och förklara det. Med diskurs avses här olika sätt att tala och tänka om fenomenet prostitution (se Sahlin 1999 och Jørgensen & Phillips 2000). Det sätt på vilket man talar och tänker är förbundet med vilken position man har till fenomenet exempelvis som lagstiftare, som hjälp- och/eller vårdgivare eller som vård- och hjälptagare, som forskare etc. Det som sker i en kunskapsproduktion som denna är att dessa olika aktörer möts, vilket är ett möte mellan olika handlings och tankemönster kring fenomenet. Det är ett språkligt möte där just den språkliga förståelsen gör att man ibland talar förbi och om varandra. Utifrån vår vetenskapliga horisont har också frågor om makt varit närvarande under hela processen inte minst mot bakgrund av att prostitutionsfrågan är ett ideologiskt och politiskt laddat fält. Det handlar inte bara om en horisontell maktrelation utan om en relationell maktkamp mellan olika synsätt på frågan om stöd och hjälp, om förståelser av prostitution, om vem och varför en person är i behov av stöd och hjälp. Vår intention har varit att genom forskningsdesignen skapa dialog mellan de olika fälten genom att synliggöra och verbalisera olika diskursiva föreställningar.

Självklart påverkades vårt förhållningssätt under uppdraget av det faktum att vi som forskare anställdes av Socialstyrelsen. Så här i efterhand kan vi konstatera att det påverkats mer än vad vi trodde när vi tog uppdraget vilket innebar att det uppstod olika forskningsetiska och praktiska dilemman som kommer diskuteras mer ingående i nästa avsnitt. Det är viktigt att betona att forskningens roll är att stå fri från yttre påverkan och manipulering och med vetenskaplig noggrannhet och ett reflekterat etiskt förhållningssätt bedriva god grundforskning (Gustafsson, Hamrén & Petersson 2005). Vårt förhållningssätt som forskare har varit att vidmakthålla ett kritiskt perspektiv under arbetsprocessen genom att kritiskt granska det sagda utifrån vilken position de olika aktörerna som deltagit i processen talar.

Ett uttryck för hur skilda fält tänker och talar kring ett och samma fenomen är i relation till synen på vad ett utbildningsmaterial är och bör vara. Genom processen har det visat sig att vi som forskare och pedagoger har ett annat vetenskapligt perspektiv än vad Socialstyrelsen har. Det hänger samman med att Socialstyrelsens uppdrag bland annat är att stå för normering och reglering. Även målgrupperna för utbildningsmaterialet hade önskemål på utbildningsmaterialens form och innehåll. I huvudsak har vi lyckats skapa förståelse för varandras olika diskursiva utgångspunkter och många gånger även överbryggat dem men på några punkter har det inneburit problem vilket kommer att tas upp nedan.

Etiska överväganden och dilemman

I detta avsnitt redogörs för de etiska överväganden vi gjort och några för forskningen avgörande dilemman som vi sällts inför under projektet. Som ett led i forskningsetiska överväganden beslutade vi att låta Socialstyrelsens etiska råd granska vårt studieupplägg med avseende på de känsliga frågor som studien kom att beröra. Den viktigaste frågan var individskyddskravet i relation till de personer med egen erfarenhet av prostitution och/eller människohandel för sexuella ändamål som vi avsåg att intervjua. Inte minst gällde det frågan om att ljudfiler och transkriptioner behövde skyddas av stark sekretess. Etiska rådets bedömning var att det var högst relevant att genomföra individintervjuerna mot bakgrund av den bristande kunskapen kring frågor om stöd och hjälp. De ansåg det också högst rimligt att ge oss forskare möjlighet till att använda materialet i forskningsändamål förutsatt att intervjudeltagarna och fokusdiskussionsdeltagarna gav sitt medgivande till detta. Slutligen ansåg de att våra olika överväganden i relation till att förmedla kontakter med professionella i den händelse att intervjun väckte starka känslor och uttalade behov om stöd och hjälp var en god strategi.

Samtliga deltagare har informerats om och samtyckt till att vi använder det insamlade materialet i forskningssyfte och därmed publicerar vetenskapliga artiklar efter det att projektet avslutats och slutredovisats vid Socialstyrelsen. I informationen var vi tydliga med att ingen enskild person eller verksamhet ska vara identifierbar i publikationerna. Det är inte *vem* som säger något utan *vad* som sägs som är centralt.

Under projektarbetet har olika dilemman gjort sig gällande som bör belysas eftersom de påverkat kunskapsproduktionen. Ett sådant område är den förändrade roll vi kom att få, från uppfattningen att vi genomförde ett projekt *åt* Socialstyrelsen till *att vara en del av* myndigheten. Under projektets pågående aktualiserades frågan om vår eventuella skyldighet att anmäla missförhållanden för exempelvis barn. Det visade sig att vi som anställda på Socialstyrelsen hade en anmälningsplikt vid misstanke om att barn far illa. Anmälningsplikten påverkade individintervjuerna genom att frågor om föräldraskap och eventuella stöd och hjälpbehov med anledning av det utelämnades från intervjuerna. Problemet som uppstår i och med detta är att ett av de kunskapsområden som identifierats av regeringen om stöd och hjälp till barn när en förälder säljer sex inte utforskades i den utsträckning vi hade kunnat göra. Valet att utelämna frågor om föräldraskap var ett pliktetiskt övervägande med syfte att skydda intervjudeltagaren. Hållningen skiljer sig från den konsekvensetiska ståndpunkten som vi som forskare hade intagit (se Lander 2003).

En annan aspekt av *att vara en del av* Socialstyrelsen är den neutrala och de till viss del statiska position vi intog som moderatorer i fokusdiskussionerna. Det uppstod en form av osäkerhet i hur mycket vi kunde och borde gå in i samtalen under fokusdiskussionernas gång där vårt agerande snarare än aktiva val var att hålla oss relativt passiva. Vi var och uppfattades som en del av den myndighet som har tillsynsansvar för de verksamheter som deltog i fokusdiskussionerna. Fokusdiskussionerna ägde också rum i Socialstyrelsens lokaler vilket förstärkte vem frågaren var. Som forskare med ett uppdrag *åt* Socialstyrelsen hade vi inte upplevt samma behov av att tona ner oss själva som delaktiga i kunskapsproduktionen. Vi gjorde heller inga större förändringar i upplägget av fokusdiskussionerna allt eftersom, vilket är möjligt att vi gjort om vår position varit annorlunda. Det har naturligtvis påverkat resultaten i relation till den initiala tanken om en mer tydlig processinriktning genom att vi inte gav dem möjlighet att reflektera aktivt kring de olika resonemang och utsagor som fördes.

Att vara en del av Socialstyrelsen innebär också att vårt sätt att förstå och tolka fenomenet prostitution i samtal med andra aktörer på fältet kan ha kommit att uppfattats som den officiella hållningen från Socialstyrelsen. Hur vi positionerats av andra aktörer vet vi inte så mycket om mer än att vi under projektarbetets gång iakttagit olika alliansbildningar mellan aktörer i samverkansgruppen.

Slutligen är ett av de större dilemmana med projektet den snäva tidsram som projektet omgärdades av. Den har påverkat såväl studieupplägget som själva kunskapsproduktionen. Den skapade också frustration och stress hos oss inom projektgruppen vilket självklart påverkat vår förmåga att där och då reflektera över våra olika val i processen. Det som jag ser som mest problematiskt är att vi inte haft möjlighet att mer noggrant analysera det insamlade materialet samt haft tid att mer djupgående resonera kring hur ett utbildningsmaterial på bästa sätt utformas. Tidsbristen innebar att vi delade upp arbetet i slutfasen där projektledaren fick bära den tyngsta delen i att författa

själva utbildningsmaterialet och vi kom med synpunkter på texterna. Min uppgift blev att avrapportera studieupplägget i denna rapport.

3. Genomförande av individintervjuer

Eftersom uppdraget var att arbeta fram ett utbildningsmaterial för verksamheter inom socialtjänst, hälso- och sjukvård, skyddade boenden, missbruks- och beroendevården samt ungdomsmottagningar såg vi det som centralt att utgå från ett individperspektiv på stöd- och hjälpbehov. Därför var det extra viktigt att beakta individperspektivet och inom ramen för uppdraget genomföra ett antal intervjuer med vuxna personer med erfarenheter av att sälja sexuella tjänster⁶. Det gällde både personer som har eller har haft kontakt med socialtjänsten och/eller hälso- och sjukvården och personer som inte har haft det.

Det första steget i forskningsdesignen var enskilda intervjuer med åtta personer som har erfarenhet av att sälja sexuella tjänster i syfte att få deras perspektiv på stöd och hjälp. Den kunskap som inhämtats genom dessa intervjuer har sedan bildat underlag för de fallbeskrivningar som har använts i nästa intervjuomgång, fokusdiskussionerna. I det här kapitlet görs en metodologisk beskrivning och diskussion kring dessa individintervjuer. Först presenteras den intervjumetod som används, sedan några ord om oss som intervjuare innan en mer uttömmande beskrivning av urvalet av intervjudeltagare i relation till deras erfarenheter av att sälja sexuella tjänster. Därefter följer en diskussion kring våra erfarenheter av de möten som skedde mellan oss och vilken inriktning på berättelserna vi försökt få och vilka berättelser vi fått.

Sammantaget genomförde vi åtta intervjuer med sex kvinnor och två män. De pågick mellan en och en halv till tre timmar och är inspelade och transkriberade ordagrant. Inför intervjuerna tog vi gemensamt fram en mycket detaljerad intervjuguide som vi sedan använt som en checklista under intervjuens gång. Frågor som berördes var vilka hjälp- och stödbehov intervjudeltagarna har – och har haft – i relation till sina erfarenheter av att sälja sexuella tjänster, erfarenheter och upplevelser av och kontakter med myndigheter och frivilligorganisationer samt frågor om bemötande och delaktighet

⁶ Av etiska skäl och på grund av vår anmälningsplikt valde vi att inte intervju barn. Två av intervjudeltagarna var däremot unga vuxna, dvs mellan 21 och 25 år.

samt deras erfarenheter av och relation till prostitution idag⁷. Vi var två intervjuare vid sex av de åtta intervjuerna vilket intervjudeltagarna informerades om innan. De fick också möjlighet att säga nej till två intervjuare men ingen gjorde det.

Den aktiva intervjun

Metoden som används för intervjuerna är kvalitativt tematiskt strukturerade intervjuer med en aktiv ansats (Holstein & Gubrium 1995). Med aktiv ansats avses en intervjuform där intervjuaren genom sitt sätt att ställa frågor ger intervjudeltagaren möjlighet att under intervjuns gång anta olika positioner till ämnet och därmed formulera en verbal bild av sig själv och sina erfarenheter i relation till frågan om stöd och hjälp. Intervjuformen är knuten till den vetenskapssyn vars utgångspunkt är att det inte finns en sann berättelse utan flera olika berättelser - om erfarenheter, upplevelser, tankar och känslor - här i relation till prostitution och stöd- och hjälpbehov/önskemål. Ett exempel på detta är hur en person kan tala utifrån minnet av en känsla man hade för flera år sedan på ett sätt samtidigt som samma erfarenhet kan väcka andra berättade känslor i nutid. Genom att tydligt fråga om vad upplevelsen/känslorna/tankarna var då, över till att fråga om vad personen upplever/känner/tänker i intervjuögonblicket kan man som intervjuare skapa en reflekterande berättelse kring vad denna händelse/erfarenhet/upplevelse inneburit och innebär för personens tanke- och handlingsmönster. Hur han/hon skulle agera för att uppleva den goda känslan igen eller undvika att hamna i en liknande situation för att slippa uppleva en negativ känsla igen. Det handlar som att aktivera personen till att skapa sina olika livsstrategiberättelser och det utifrån ett här och nu i mötet mellan intervjuare och intervjuad (Lander 2003, 2006 och Holstein & Gubrium 1995).

Genom att den aktiva intervjun är att betrakta som en kunskapsproduktion mellan intervjuare och intervjuad används begreppet intervjudeltagare istället för intervjuperson eller informant (Skrinjar 2005). Att vi som intervjuare ser oss själva som delaktiga i kunskapsproduktionen kring livsberättelserna är ofta inte tydligt för intervjudeltagarna. De flesta människor har en bild av att de bara ger sin berättelse och att den *är* som den *är*. Många gånger kan man i en intervjusituation få beskrivit för sig hur personen gör olika aktiva val i sina berättelser om sitt liv beroende på för vem och i vilket syfte han eller hon delger sin historia (Lander 2003, 2006). Det är en epistemologisk ståndpunkt till studiet av mänskligt varande och handlande. Det innebär också att varje intervju är helt unik i sin struktur även om alla handlar om erfarenheter och upplevelser kring frågan om stöd- och hjälpinsatser från samhällets sida. Ett exempel på hur denna ansats fungerar i relation till själva kunskapandet och därmed analysen av det sagda i en intervju är hur man kan fråga vidare kring följande berättelse:

⁷ Intervjuguiden återfinns som bilaga 1 i denna rapport. Den utvecklades och anpassades efter hand och i relation till den information vi fick om intervjudeltagarna innan vi genomförde intervjuerna.

ID⁸: Ja och där var det också så att de sa att de inte var allt för vana vid killar utan det var mer så missbrukare-på-gatanprostituerade som de hade att göra med för det mesta. Ja men jag fick komma dit och blev hypnotiserad där av någon liten tant där och.

I2: Men menar du att du blev det, hypnotiserad?

ID: Ja, jag skulle sitta där, hon spelade lugn musik och så pratade hon om att jag skulle ta mig till en lugn plats som jag var trygg på och så vidare och så spelades in på band. Och sen när det kändes jobbigt så skulle jag lyssna på det där bandet då och ta mig till den lugna platsen inom mig. (citat från en av intervjuerna vi genomfört i projektet)

Den här intervjudeltagaren upplevde att det var någon form av hypnos som genomfördes vilket han inte tyckte var adekvat stöd och hjälp. Det är hans bild och upplevelse av vad som hände som är centralt i berättelsen även om behandlaren eventuellt inte skulle kalla detta för hypnos utan troligen avslappningsövning. Den här intervjudeltagaren hade genom åren fått en rad olika stöd- och hjälpinsatser från samhällets sida, främst för sitt drogberoende men hans upplevelse var att han inte fått någon behandling. Ett sätt att aktivera hans berättelse angående detta är att fråga om vad han hade velat få för stöd och hjälp, vad han menar med stöd och hjälp och om något i de insatser som gjorts ändå förbättrat alternativt klart försämrat livet för honom på kort och på lång sikt. Det vill säga få intervjudeltagaren att aktivt reflektera kring det vi hör honom berätta om. Angreppsättet innebär att berättelserna tar nya former och inte sällan på ett annat sätt än den mer traditionella formen av intervju som uppehåller sig vid att beta av de frågeområden man har i en intervjuguide. På ett plan har denna intervjuform likheter med det gestaltterapeutiska samtalet som också söker efter ett meningsskapande av människors livserfarenheter (Hycner 1993 och Yontef 1993).

Vi har inte använt den aktiva ansatsen fullt ut, mest beroende på tidspressen i projektet som innebar att vi inte hade möjlighet att mer ingående diskutera olika strategier i frågandet. Eftersom intervjuerna berör ett känsligt, privat och tabubelagt område har vi valt att följa intervjudeltagarna i deras berättande. Det handlar således om en fingertoppskänsla för att inte gå över gränser dit vi inte är välkomna. Den aktiva ansatsen innefattar att kontextualisera de olika intervjusituationerna och berättelserna i själva intervjusituationen och i den efterföljande analysen av dem. Att se den mening intervjudeltagaren lägger i berättandet som följer på en fråga och gå vidare i intervjun kring denna mening. Ett exempel på detta är följande svar på frågan hur personen skulle definiera sin sexuella identitet:

ID: Jag är ju inte, kan ju inte vara påverkad av någonting annat längre så det blir ju inte så mycket sexuell identitet, då blir det väl alkohol och väldigt ont och [paus] ganska aggressivt och mycket liksom, inte ligga och älska och titta varandra i ögonen, utan pang bom. På gränsen hela tiden, lite småäckligt, inte något vanligt att man ligger och kramas och kysser och så.

⁸ Med ID avses intervjudeltagare och I1 avser intervjuare ett och I2 intervjuare två. I1 markerar vem av oss som haft huvudansvaret för att leda intervjun.

En sådan relation har jag haft och det var jättesvårt och då tog jag två glas, då gick jag på subutex, och då tog jag två glas vin innan och det var ju jättesvårt. Han ville ju älska och ligga där och hålla om mig, innan och efter och sånt. Så jag är väl lite kluven, jag kan bli äcklad av barn som kommer för nära. Och på gymmet kan jag bli äcklad också om det kommer en man eller en kvinna nära mig..

II: Så det är inte kopplat till kön utan det är närhet?

ID: Ja, på, på båda, båda. Och kollegor och så som ska kramas. Killkompisar som ska kramas det är på något sätt okej men kvinnor då blir jag såhär oää, speciellt om de är äldre. Alltså det är så här jättekonstigt, ibland kan jag om det är unga tjejer i duschen på gymmet då känns det okej men om det är äldre, jag vet inte varför men då känns det inte bra heller.

II: mm. mm.

ID: Unga tjejer och unga killar det kan jag på något sätt krama men om de är äldre då blir det äckligt, med båda.

II: Har det alltid varit så, eller?

ID: Neej [längre paus] jag vet inte, faktiskt. Nej, det tror jag inte [paus] Det tror jag inte, det kan jag inte tänka mig att det har varit [längre tystnad] Det har alltid varit ganska liksom komplicerat med närhet och så. (citat från en av intervjuerna vi genomfört i projektet)

Intervjudeltagaren svarar inte på vad vi åsyftar med vår fråga, utan börjar istället resonera kring sin relation till sex, kroppar och närhet. Den här sekvensen som var tidigt i intervjun färgade starkt större delen av intervjun i relation till frågan om behov av stöd och hjälp på grund av hennes erfarenheter i prostitutionsvärlden och i sin uppväxt. Valet från vår sida var att inte gå in och styra upp hennes berättelse i riktning mot vad vi hade för tanke med frågan. Hennes berättelse fick istället meningsskapande betydelse för hur vi ställde frågor om stöd och hjälp. Själva intervjuandet blir som ett samtal mellan de närvarande i rummet, där intervjuguiden fungerar som en genomtänkt förberedelse och checklista och inte som ett frågeformulär. Det leder över till nästa avsnitt om hur vi som intervjuare agerat och förhållit oss till intervjuerna.

Om oss som intervjuare

Vi har båda en mångårig erfarenhet av att genomföra kvalitativa intervjuer inom ramen för olika forskningsprojekt, däremot har vi inte tidigare intervjuat tillsammans. Eftersom vi kände varandra väl sedan tidigare och även var förtrogna med varandras forskning och grundläggande vetenskapssyn diskuterade vi inte särskilt djupgående själva intervjuandet i sig. Däremot var förberedelsen inför att genomföra intervjuerna noggrant, möjligen på ett plan för noggrant i riktning mot *vad fråga om snarare än hur samtala kring*. Orsaken anser jag ligger i uppdragets struktur dels genom att vi som forskare anställdes vid Socialstyrelsen och därmed integrerades i ett projekt inom ramen för myndighetens verksamhet. Dels berodde det på den tidspress projektet omgärdats av som innebar att vi inte hade möjlighet att diskutera intervjun som metod och mötas i våra olika förståelser av intervjun som metod. Med ett mer djuplodande resonemang *hur föra samtal kring* är

det möjligt att vi i projektet som helhet fått en mer samstämmig syn och fruktbara diskussioner kring samtalets meningsskapande möjligheter.

Att vara två intervjuare kan ofta vara en styrka då det gör mötet mer dynamiskt. Upplägget var att en av oss tog huvudansvaret för intervjun. I det stora hela fungerade det mycket väl under de fem intervjuer vi genomförde tillsammans⁹. Vid några intervjuer upplevde intervjuare 1 att intervjuare 2 tog för mycket plats i frågandet och därmed störde samtalsledarens tankebanor när det gällde att följa upp med frågor och plocka upp samtalstrådar som lagts ut av den intervjuade tidigare under intervjun. Vårt sätt att hantera detta var att direkt ge feedback efter intervjun till varandra. På så sätt lärde vi oss också varandra och lärde av varandra. Ytterligare en fördel var att vi väl kände Charlotta Fondén som transkriberade intervjuerna. Hon gav oss feedback på såväl samspel som hur vi frågar, hur vi följer upp eller inte följer upp och andra omständigheter som kan behövas reflekteras kring. Att enbart lyssna på en intervju utan att själv ha deltagit i den ger andra insikter än när man även deltagit och har ett tydligt bild- och kroppsminne av intervjun.

Efter varje intervju samtalade vi om vad som kommit fram för att identifiera frågor som var viktiga att bära med till nästa intervju. På så sätt skapade vi en progression i kunskapsproduktionen genom att låta information från en intervjudeltagare träda in i samtalet med nästa intervjudeltagare. Det handlade om erfarenheter och upplevelser som vi lyfte in på ett generellt plan. Exempelvis berättade de två första intervjudeltagarna om sina erfarenheter av tystnad och undvikande från personalens sida på olika behandlingshem när frågan om prostitution kom upp, vilket blev ett tema som vi sedan bar med oss i mötet med de övriga intervjudeltagarna samt i fokusdiskussionerna. Samtalen mellan oss genererade därmed kunskap som vi sedan bar med oss in i efterföljande intervjuer. Eftersom vi redan på förhand viste att vi inte skulle få tid att analysera transkriptionerna från individintervjuerna innan vi gick vidare i forskningsupplägget till fokusdiskussionerna använde vi dessa samtal som ett pågående analysverktyg. Det blev ett viktigt verktyg för att kunna sammanfatta resultaten från intervjuerna och göra en del analytiska tolkningar. I kvalitativa studier som denna sker analys och insamling av material i en växelverkan i syfte att skärpa undersökningsfokus och utveckla studien under dess gång (Lander 2003, 2006).

En aspekt som sällan diskuteras eller redovisas är de känslor som intervjuande många gånger väcker hos intervjuerna, inte minst när det rör frågor om utsatthet och sexualitet (se Kulick & Willson 1995, Lander 2003 och Skrinjar 2005). I detta projekt väcktes starka känslor även av mer existentiell karaktär främst hos en av oss vilket vi tolkar hänger samman med våra skilda erfarenheter av den här typen av innehållsfokus i intervjuer. Detta synliggör att det många gånger kan behövas handledning på ett mer emot-

⁹ Ingrid Lander och Monica Skrinjar genomförde tillsammans fem individintervjuer, Kjerstin Bergman och Monica Skrinjar genomförde en individintervju och slutligen genomförde Monica Skrinjar två individintervjuer ensam.

ionellt plan när man genomför den här typen av intervjuundersökningar (se Lander 2003). Även känslor av omhändertagande, viljan att ge något tillbaka till intervjudeltagarna och rädslan för att vi väckt starka känslor till liv igen hos dem genom våra frågor, gjorde sig aktuella under projektets gång. En del av detta hade vi diskuterat innan intervjuandet satte igång, som frågan om att hjälpa till att förmedla kontakter om intervjudeltagaren kände att det fanns behov av någon att tala med efteråt. Något vi också kom att göra i två fall. Det är dock svårt att förbereda sig inför vilka känslor som ett forskningsprojekt med emotionellt starkt innehållsfokus kan väcka och fördelen var att vi hade varandra att resonera med.

Som nämndes tidigare genomförde Monica Skrinjar två intervjuer som ensam intervjuare. Upplevelsen hon bar med sig av detta var att det blev mindre dynamiskt genom att samtalet upplevdes mer låst i relation till pauser och associationer, man får inte samma möjlighet att stanna upp och reflektera. Eftersom intervjudeltagarna var väldigt fokuserade på att samtala kring just prostitutionserfarenheter blev det också svårare att bryta in med frågor om stöd och hjälp, inte minst i en av intervjuerna. Också frågan om att skapa kontakt och gå in och ur kontakt under samtalets gång aktualiserades när det bara var en intervjuare. Det blir en annan dynamik i samtalet när den ena kan luta sig tillbaka och gå ur den direkta kontakten med intervjudeltagaren och kort reflektera för att sedan ta ny kontakt med frågetrådar som lämnats liggande tidigare eller med frågor utifrån intervjuguiden som inte berörts. Vi bestämde därför att jag lyssnade igenom de två intervjuer som Monica genomfört själv innan vi samtalade kring dem. Detta för att även få med mina reflektioner och tolkningar i den fortsatta forskningsprocessen. Den ena av dessa intervjuer genomfördes i juni 2010, dvs efter att fokusdiskussionerna var avslutade. När kvinnan i fråga tog kontakt med oss och berättade att hon fortfarande var aktiv och sålde sex beslutade vi att genomföra intervjun trots att informationen från den inte kunde användas i fokusgrupperna. Vi såg det även som värdefullt för utbildningsmaterialet att genomföra intervjun. Det här leder över till vilka intervjudeltagarna var och vilka urvalskriterier vi diskuterat i relation till olika erfarenheter av prostitution.

Intervjudeltagarna

Intervjudeltagarna har rekryterats via forskarkontakter, från vårdapparaten och frivilligorganisationer. En strävan har varit att få ett strategiskt urval av personer från olika delar i landet och där olika erfarenheter och upplevelser av att sälja sexuella tjänster samt myndighetskontakter var representerade. Detta eftersom önskemål om stöd och hjälp ser olika ut beroende på vilken position personen intar till prostitution, av vilka anledningar de säljer sexuella tjänster samt om personen är aktiv eller har slutat att sälja sex (Jacobson 2008 och Hedin & Månsson 1998). Vi ställde därför upp ett antal olika kriterier som vi ville få med bland intervjudeltagarna, men på grund av tidspress fick vi inte med alla. I tablå 1 nedan återfinns en sammanställning av uppgifterna om intervjudeltagarna och deras erfarenheter utifrån ett antal centrala kriterier. Sammanställningen är att betrakta som en översikt i relat-

ion till några av de kriterier som var centrala för vårt urval och en översikt över de olika intervjudeltagarnas olika erfarenheter.

Tablå 1. Översikt över intervjudeltagarnas kön, ålder, sexuella identitet, erfarenhet av missbruk, relation till prostitution, kontakter med socialtjänst och hälso- och sjukvård samt kontakter med frivilligorganisationer och stöd och hjälp i privat regi.

Kön	Kvinnor	6
	Män	2
Åldersfördelning	21-25 år	2 personer
	26-30 år	1 person
	31-35 år	3 personer
	41-45 år	1 person
	Över 60 år	1 person
Sexuell identitet	Bisexuell	3 personer
	Heterosexuell	5 personer
Missbrukserfarenhet	Alkohol & narkotika	3 personer
	Narkotika	2 personer
Prostitution:	Sålt/säljer sex	7 personer
	Utsatt för människohandel	1 person
	Erfarenhet av strippklubbs- poseringsverksamhet	4 personer
	Erfarenhet av bordellverksamhet/massageklinik	4 personer
	Erfarenhet av prostitution via nattklubb ,videoklubb etc	5 personer
	Erfarenhet av prostitution via Internet	3 personer
Relation till prostitution och sexindustrin vid tiden för intervjun	Erfarenheter av gatuprostitution	3 personer
	Säljer sex utan avsikt att sluta	1 person
	Säljer ibland/vissa stamkunder	2 personer
	Verksam inom sexindustrin	1 person
	Slutat helt	4 personer
Kontakter med socialtjänst, hälso- & sjukvård	Socialtjänst	6 personer
	Beroendevård	4 personer
	Psykiatri	2 personer
	Prostitutionsenheterna	5 personer
Kontakter med frivilligorganisationer och stöd och hjälp i privatregi	Kvinnojoursverksamhet	2 personer
	Stödsamtalsverksamhet	1 person
	Psykoterapi	3 personer

Fem av intervjudeltagarna har eller har haft beroende av alkohol eller andra droger och en av intervjudeltagarna drack ganska mycket alkohol i samband med sitt arbete men upplevde sig inte ha alkoholproblem. En av de intervjuade hade varit utsatt för människohandel för sexuella ändamål och en av intervjudeltagarna hade inte själv sålt sex men hade mångårig erfarenhet av att arbeta inom sexindustrin som strippa, sällskapsdam och med poseringar. Den senare tog kontakt med oss eftersom hon hade mycket att berätta om glidningen mellan att posera och att sälja sex, där hon själv upplevde att hon befann sig inför ett vägval. Vi ansåg det också relevant att intervjua henne då kopplingar mellan prostitution och sexindustrin finns (Hedin & Månsson 1998, Larsdotter mfl 2011). I intervjuerna framkom också att fem av de sex

kvinnorna hade erfarenhet av nakenposering och/eller bordellverksamhet. Männerna hade inte den erfarenheten men hade istället erfarenhet av prostitutionsskontakter via nattklubbar, videoklubbar och internet.

Merparten av intervjudeltagarna bor i Stockholm, Göteborg och Malmö medan ett par bor på mindre orter spridda i landet. De utgör en heterogen grupp i termer av bakgrund, erfarenheter av att sälja sex, livssituation och social position. De flesta har flera års erfarenheter av att sälja sex och samtliga har sålt sex till män. Ett fåtal har även erfarenhet av att sälja sex till par bestående av en kvinna och en man. Merparten av intervjudeltagarna har slutat eller är på väg att sluta sälja sex, medan en är aktiv utan planer på att sluta. Ett par av intervjudeltagarna uttrycker att de medvetet har valt att sälja sex och trivts med det, medan ett par har varit mycket negativa och uppgivit att de tagit stor skada av prostitutionen. Merparten av de intervjuade har en ambivalent inställning till prostitution och berättade om både för- och nackdelar med att sälja sexuella tjänster. Bland fördelarna nämndes möjligheten till att tjäna ganska mycket pengar inom en rimligtvis kort period och för de med erfarenhet av narkotikamissbruk var prostitution ett sätt att få pengar utan att behöva begå brott. Bland nackdelarna nämndes stigmat av alla intervjudeltagare. Dels stigmat som tilldelas av andra exempelvis inom beroendevården och hälso- och sjukvården. Dels det självpålagda stigmat, dvs. att bilden av dem själva färgades av förakt på grund av att de sålt sex.

De flesta har erfarenheter av kontakter med socialtjänsten och hälso- och sjukvården, dock inte primärt utifrån prostitutionserfarenheterna. Två av intervjudeltagarna hade inte haft någon kontakt med socialtjänst, däremot hade den ena av dem tagit hjälp av polis vid några tillfällen på grund av våld och hot i prostitutionssammanhang. Den andra hade själv sökt samtalsbehandling hos en privatpraktiserande psykoterapeut bland annat eftersom hon kände att hon fick bära med sig en rad upplevelser och berättelser från sina kunder. Fem av de åtta intervjudeltagarna hade ganska omfattande kontakter med socialtjänst. Flera har fått frågor från professionella eller själva berättat om sina prostitutionserfarenheter. En del har också själva sökt stöd och hjälp för att hantera känslor och upplevelser till följd av prostitution. Några har fått stöd och hjälp av hälso- och sjukvården, prostitutionserfarenheterna och/eller privatpraktiserande terapeuter och/eller samtalsstöd via frivilligorganisationer. Erfarenheterna och upplevelserna av dessa hjälp- och stödinsatser varierar. Från upplevelser av att inte bli tagen på allvar och/eller att inte ha fått hjälp med det man anser vara problemet till positiva upplevelser av att ha blivit väl bemött, tagen på allvar och av att ha fått adekvat hjälp med det man velat ha hjälp med.

Mötet och berättelserna

Huvudsakligen har det varit Monica Skrinjar som tagit kontakt och bokat tid med intervjudeltagarna eftersom hon arbetat heltid i projektet. Som nämndes ovan hade vi ett antal kriterier för vår urvalsprocess och i den initiala kontakten med personen som förmedlade kontakten försökte vi ringa in vem intervjudeltagaren var i relation till dessa kriterier. Intervjuerna genomfördes i studierum på bibliotek i tre fall, i samtalsrum vid behandlingssenheter i två fall, hemma hos en av intervjudeltagarna, på en restaurang och i samtals-

rum vid Socialstyrelsen. Vi kom överens med intervjudeltagarna om platserna för intervjuerna. Vårt förslag var bibliotek men om de hade andra önskemål på mötesplats så lät vi dem styra. Vi inledde intervjuerna med att kort berätta om oss och projektet samt överlämna ett presentkort på ett värde av 500 kronor som tack för att de tagit sig tid till intervjun.

En av intervjudeltagarna bjöd hem oss till sig och det kändes som en bra lösning. En fördel med att vara hemma hos någon är att mötet blir mer av etnografi då man som forskare också kan placera in personen i hennes egen miljö. Det innebär också att samtalen blir mer omfattande och vida genom att du som forskare gör detta besök i intervjudeltagarens vardagsmiljö, en privat svär man släpps in i och även ställer frågor kring. Kvinnan ifråga bjöd på mat och kaffe och samtalet blev en komprimerad livshistoria med utgångspunkt i prostitutionserfarenheterna. Det innebär att materialet från denna intervju är spretigare men också mer innehållsrik. Även mötet upplevdes mer nära och intimt genom att vi besökte hennes hem. Till viss del hänger det samman med person men min erfarenhet av fleråriga etnografiska studier och upprepade intervjuer är att mötet med ”den andra” blir mer autentiskt och så även samtalen när man ses i hemmiljön (Lander 2003).

I det här sammanhanget är det centralt att resonera kring de olika berättelser en person ger om sig själv. Vi har alla olika berättelser om oss själva och våra liv och vissa människor har berättat sina berättelser många gånger (Holstein & Gubrium 1995, Lander 2003, 2006). Mot bakgrund av att flera av de personer vi intervjuat har många och i vissa fall långvarig erfarenhet av kontakt med hjälp- och vårdapparaten har de också berättat om sig själva vid ett flertal tillfällen i ett flertal syften (Lander 2003, 2006). Dessa *jagberättelser* kommer till i ett specifikt sammanhang och syfte, att få pengar, att få behandling eller undvika behandling eller andra interventioner i sina liv. Detta gör att de på många sätt blir lite av experter på att lämna *sin jagberättelse*. Vårt sätt att förhålla oss *där* och *då* till berättelsens dramaturgi var att lyssna in och sedan fördjupa oss i frågor kring den, men främst handlar det om att i analysen försöka lyfta fram den meningsskapande enheten i varje berättelse. *Vad* sägs, *hur* det sägs och *varför* det sägs. En persons berättelse är starkt färgad av vilken position personen har just när berättelsen berättas till det som frågas om, i det här fallet prostitution. Vår upplevelse av de åtta olika intervjuerna är att de tydligt bar med sig en bild om vad de ville berätta i relation till sina prostitutionserfarenheter. När vi sedan ställde frågor och tog upp trådar i deras respektive berättelser växte och nyanserades de. Detta är den praktiska delen av den aktiva ansatsen i relation till intervjuande som presenterades tidigare i kapitlet (Holstein & Gubrium 1995).

Fokus för intervjuerna var berättelser om stöd- och hjälpbehov i relation till prostitution. Vi var därmed ute efter att fånga intervjudeltagarnas *erfarenheter* av såväl prostitution som stöd- och hjälpinsatser och av *upplevelser* av bemötande och behandlingsinsatser. Vår intervjuguide var därför fokuserad på frågor om *erfarenheter* och *upplevelser* men berättelserna och samtalen rörde sig också mycket kring *åsikter* om behandlingsinsatser, socialtjänsten, prostitutionspolitiken, bemötanden etc. Åsikter som växt fram ur deras olika

erfarenheter och upplevelser. Människors världsbild och syn på verkligheten är formad av deras erfarenheter och upplevelserna av dessa erfarenheter, vilket också blir det som formar deras åsikter om världen och verkligheten (Moi 1994, Smith 1990).

Som nämnts tidigare var det inte vi själva som genomförde transkriptionen av intervjuerna utan en kollega till oss, Charlotta Fondén. Det finns för och nackdelar med detta. En fördel är naturligtvis tidsåtgången då det tar drygt en hel arbetsdag att transkribera en intervju på en till två timmar. En annan fördel är ytterligare ett öra som hör andra saker i en intervju som vi som intervjuare själva inte uppmärksammat. Hon fick även andra bilder av intervjuernas meningsbärande enheter eftersom hon inte bar med sig bild- och kroppsminnen av mötet med de enskilda intervjudeltagarna. Hon hörde vad de sa på ett annat sätt än vad vi som deltagit i intervjun gjorde. Vi kan därmed relatera varandras olika tolkningar av berättandet som en del i den kommande analysen av materialet. Med det menar vi inte att den ena versionen är mer sann eller korrekt än den andra, utan att alla tolkningar berikar och tillför något till analysen av de olika intervjuerna. Nackdelen med att inte själv transkribera intervjuerna är att en del av analysförfarandet försvinner. Min erfarenhet av tidigare forskning är att jag alltid transkriberat själv då jag ser det som en del av analysarbetet (Lander 2003, 2006). Genom att transkribera intervjuerna formas och skärps den kvalitativa analysen och det reflexiva förhållningssättet gentemot den kunskapsproduktion som forskningen är. Ett exempel är i relation till författandet av denna rapport då jag ständigt fått återgå först till mina anteckningar från mina och Monicas samtal, för att sedan gå till de olika intervjuerna. Hade jag transkriberat intervjuerna själv hade det varit mer levande i mitt minne, var och en för sig.

4. Genomförande av fokusdiskussioner

Då målet med projektet var att ta fram ett utbildningsmaterial riktat till verksamheter inom socialtjänsten, hälso- och sjukvården, skyddade boenden, missbruks- och beroendevården samt ungdomsmottagningar var vårt val i studiedesignen att genomföra fokusdiskussioner som ett nästa steg i kunskapsproduktionen logisk (se Figur 1 sidan 8). Dessa utformades i workshopform med casepedagogiska¹⁰ inslag (Wasserman 1994). Vilket i praktiken innebär en pedagogisk metod för såväl lärande som kunskapsproduktion. Val av metoden hänger samman med vår grundläggande kunskapsyn som bland annat ser frågan om kunskap sammanvävd med själva lärandet. Syftet med fokusdiskussionerna var att ta reda på hur man arbetar med personer som säljer sexuella tjänster, vilka stöd- och hjälpinsatser som finns för personer med erfarenhet av att sälja sexuella tjänster, hur man skulle vilja arbeta samt vilket kunskapsstöd professionerna efterfrågade. I detta kapitel beskrivs och diskuteras planeringen och genomförandet av fokusdiskussionerna samt vilka som ingick i grupperna. Därutöver förs en diskussion kring kunskapsproduktionen inom ramen för det ideologiskt laddade fält som frågan om prostitution omgärdas av. Avslutningsvis ges en reflektion kring våra roller som moderatorer i Socialstyrelsens kontext. Som redan inledningsvis tagits upp finns det inneboende problem med att genomföra fokusdiskussioner inom ramen för den myndighet som har en normerande och vägledande uppgift samt tillsynsansvar i relation till de verksamheter som ingick i grupperna. Här ställs den interaktiva aktionsforskningens möjligheter till öppenhet för fri forskning på sin spets. Vi har hela tiden varit medvetna om dessa forskningshinder i förhållande till rådande maktförhållanden och försökt att både synliggöra och överbygga dem i mötet med de olika representanterna för verksamheterna.

Totalt har tio fokusdiskussioner genomförts där sammansättningen av grupperna styrts efter vilket arbetsfält personerna verkar inom. Verksamhetskartläggningen som genomfördes inom ramen för projektet gav underlag för vilka verksamheter, särskilt inom hälso- och sjukvården, som var relevanta för att ingå i grupperna (Socialstyrelsen 2010). Först genomfördes fokusdiskussioner med de tre kommunala specialiserade verksamheter med inriktning prostitution (verksamheterna finns i Göteborg, Malmö och Stockholm). Därefter genomfördes två fokusdiskussioner med inriktning barn och unga där gruppernas sammansättning bestod av personer som arbetar med barn

¹⁰ Inom casepedagogiken arbetar deltagarna med olika case/fall där förutsättningarna förändras allt eftersom diskussionen fortskrider. Mer information tillförs och vissa sakförhållanden kan ändras av moderatorn. De fall som diskuterades i fokusdiskussionerna är att betrakta som case, även stora delar av upplägget av fokusdiskussionerna följer den casepedagogiska formen.

och unga. Den ena av dessa två grupper sammansättning utgjordes av riktad verksamhet till psykosocialt utsatta barn och ungdomar. Slutligen genomfördes fem fokusdiskussioner med verksamheter vars målgrupper är vuxna. Vi valde att sätta samman de fem vuxengrupperna enligt verksamhetsfokus och i möjligaste mån få en blandning av personal från hälso- och sjukvården och socialtjänstens verksamhetsområde. De fem vuxengruppernas verksamhetsfokus var; kvinnofridsarbete inklusive reproduktiv hälsa, psykosocial hälsa, beroende/missbruk, smittskydd inklusive sexualrådgivning samt slutligen en specialgrupp bestående av kvinnojourer som gemensamt arbetar med ett av Länsstyrelsen i Stockholm initierat projekt kring tryggt återvändande för personer utsatta för människohandel för sexuella ändamål, det så kallade Lilja-projektet.

Planering av fokusdiskussionerna

Planeringen av gruppernas sammansättning skedde huvudsakligen innan individintervjuerna genomfördes och baserades på verksamhetskartläggningen som utfördes under hösten 2009 (Socialstyrelsen 2010). Under planeringsfasen hösten/vintern 2009/10 fick vi även kontakt med ett antal olika personer inom socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens verksamhetsfält vars erfarenheter och kunskapar inom prostitutionsfältet vi ansåg var viktiga att tillvarata, därför integrerades även dessa personer i fokusdiskussioner. Fyra av gruppernas sammansättning baseras helt på deras verksamhet inom ramen för prostitution och människohandel för sexuella ändamål och har alltså inte rekryteras från verksamhetskartläggningen¹¹.

Utöver fokusdiskussionerna genomfördes även tre intervjuer med verksamheter som kommer i kontakt med personer som har prostitutionserfarenhet men som inte ligger inom ramen för den offentliga vården till vilken utbildningsmaterialet är riktat. Syftet var att ta del av deras kunskaper och erfarenheter inom området då två av verksamheterna arbetar med socialt arbete. Det rörde sig om två frivilligorganisationer¹² samt en enhet vid Stockholmspolisen som arbetar mot människohandel för sexuella ändamål. Dessa intervjuer gav en rad information som var viktig att bära med sig in i planeringen av fokusdiskussionernas innehållsfokus¹³.

Planeringen av innehåll och upplägg för fokusdiskussionerna gjordes efter att majoriteten av individintervjuerna genomförts. Upplägget var att fokusdiskussionerna skulle utgå från tre fall som på olika sätt speglade kopplingen mellan prostitution och människohandel för sexuella ändamål i relation till huvudfrågan för utbildningsmaterialet dvs. dessa personers hjälp- och

¹¹ De tre specialiserade verksamheterna med inriktning prostitution samt den så kallade Lilja-gruppen.

¹² Verksamhetschefen för Klaragården, Stadsmissionen, som bedriver dagverksamhet för hemlösa kvinnor i centrala Stockholm samt två representanter från Resursteamet mot människohandel som är ett samarbete mellan en rad kyrkliga organisationer.

¹³ Jag tänker inte här närmare gå in på resultatet av dessa tre intervjuer men värt att nämna är att de gav kontrasterande information angående narkotikamissbrukande kvinnors vara eller inte vara inom gatuprostitutionen samt i frågor rörande viljan till att återvända till sitt hemland bland utsatta för människohandel.

stödbehov. Arbetsprocessen innebar att i ett första steg ta fram tre grundfall var för barn- respektive vuxengrupperna. Det framkom ett antal centrala variabler under individintervjuerna och genom verksamhetskartläggningen som var viktiga att få med i fallen. Arbetsprocessen var enligt följande: De centrala variablerna skrevs ner på postit-lappar som sedan sattes samman till olika fall (case). Därefter diskuterade vi vilka tre grundfall som var lämpliga att utgå ifrån och vilka av de övriga variablerna vi ansåg viktiga att föra in i de tre olika fallen allt eftersom i diskussionerna. Varje fall ändrades sedan minst två gånger under själva fokusdiskussionen. De variabler vi valde att belysa i grundfallen var: man som säljer sex, missbrukserfarenhet, hemmavarande barn, ett uttalat behov av stöd- och hjälp samt människohandel för sexuella ändamål. Det var även viktigt att de tre fallen speglade olika ålderskategorier och positioner i förhållande till prostitution samt skilda former av kontaktvägar med sexköpare. Viktigt var också att ta med aspekter av våldutsatthet, psykiska- samt somatiska problem. Det senare mot bakgrund av den information som framkom i individintervjuerna och genom tidigare forskning men också för att samtliga deltagare i fokusdiskussionerna skulle känna att personen ifråga skulle kunna vara en potentiell hjälpsökare i deras verksamhet. I de två grupperna med verksamhetsinriktning kvinnofrid ändrades grundfallet Mikael till Mikaela en transsexuell kvinna, dessa grupper hade därmed ingen fokusdiskussion kring män som säljer sex.

När det gällde barnfallen var arbetsprocessen ungefär den samma däremot utgick vi från stadganden i Socialtjänstlagen och Lagen om vård av unga i vissa fall (SOL och LVU). Vi skapade ett fall som berörde barnets eget beteende genom att han exponerade sig för sexköpare via nätet. Ett fall berörde förälders beteende genom att modern sålde sexuella tjänster och slutligen ett fall som berörde handel med barn, s.k. sexuell exploatering av barn. Även om vi inte intervjuade barn och ungdomar inom ramen för projektet hade vi genomfört två intervjuer med unga vuxna vars berättelser gav underlag för barnfallen. Även de övriga individintervjuerna innehöll viktig information som belystes i barnfallen, bland annat information om föräldraskap och prostitution. De sex fallen återfinns i figurerna 3 och 4 nedan.

Figur 3. De tre fallbeskrivningarna med fokus vuxna.

<p><i>Fall 1. Mikael 24 år</i> Mikael är 24 år och har en rad olika problem som huvudvärk, magproblem och sömnsvårigheter. Han lever i en relation där han utsätts för psykiskt och fysiskt våld. Mikael dricker alkohol så gott som dagligen. Hans huvudsakliga inkomstkälla är att sälja sexuella tjänster via annonser och kontaktforum på internet. Mikael uttrycker en önskan om att få hjälp med att sluta sälja sexuella tjänster.</p>	<p><i>Fall 2. Sara 45 år</i> Sara är en 45-årig kvinna som har substitutionsbehandling med metadon sedan ett antal år tillbaka. Hon har sedan många år hepatit C. Sara har psykiska problem som innebär att hon periodvis känner sig deprimerad och får ångestattacker. Som barn var hon utsatt för sexuella övergrepp. Hon bor tillsammans med sitt 14-åriga barn i en lägenhet med förstahandskontrakt och uppbär ekonomiskt bistånd från socialtjänsten. Sara är gravid och vet inte om hon ska behålla barnet eller inte. Hon säljer sexuella tjänster.</p>	<p><i>Fall 3. Maria 21 år</i> Maria är en 21-årig kvinna med en rad olika infektioner, bland annat klamydia. Hon har periodvis självmordstankar och tar därför Rohypnol. Maria säljer sexuella tjänster som förmedlas av en annan person. Alla kontakter med köparna sköts av denna person som också skjutsar Maria till och från de olika kunderna.</p>
<p><i>Ändring 1. Mikaela 24 år</i> Mikaela är en 24-årig transsexuell kvinna (MtF¹⁴). Mikaela genomgår en utredning för att få göra en könskorrigering operation.</p>	<p><i>Ändring 1. Sara 20 år</i> Aktivt heroinmissbruk. Inga barn men gravid. Säljer sex på gatan.</p>	<p><i>Ändring 1. Maria 21 år</i> Har intellektuell funktionsnedsättning vilket framkommer i samtal med henne.</p>
<p><i>Ändring 2. Mikaela 24 år</i> Född kvinna. Säljer inte sex men arbetar på strippklubb. Lever inte i våldsrelation. Dricker i samband med arbetet. En önskan om att sluta.</p>		<p><i>Ändring 2. Maria 21 år</i> Ingen funktionsnedsättning men kommer från Nigeria som vi sedan ändrade till Estland</p>

¹⁴ Male to Female

Figur 4. De tre fallbeskrivningarna med fokus barn och unga.

<p>Fall 1. Tommy Tommy är en 14-årig pojke som bor med båda sina föräldrar och en äldre bror. I 10-årsåldern blev Tommy utsatt för ett sexuellt övergrepp. Tommy har svårt att hänga med i skolundervisningen och har koncentrationssvårigheter. Han blir retad och mobbad av sina jämnåriga kamrater. Efter skolan sitter han mest hemma vid datorn och har fått många kontakter via olika webbplatser. Tommy har också fått erbjudanden och ställt upp på att nakenposera framför webbkameran. Han har nyligen fått kontakt med en man på ett community som vill träffa honom off-line.</p>	<p>Fall 2. Roxanne Roxanne är 13 år och bor tillsammans med sin mamma som är 30 år. De bor i en lägenhet. Roxanne är sedan ett halvår tillsammans med en pojke som är 15 år. Mamman är orolig för att Roxanne ska bli gravid och vill att hon ska skaffa p-piller. Mamma säljer sex och bedriver en massageklinik i bostaden.</p>	<p>Fall 3. Katarina Katarina är 17 år och kom till Sverige från Bulgarien för cirka ett år sedan. Hon har en äldre kompis som hon säger sig ha en nära och förtroendefull relation till. Kompisen transporterar Katarina till olika män som hon har sex med mot betalning. Som ersättning får Katarina saker av mindre värde.</p>
<p>Ändring 1. Är 18 år Har träffat mannen off-line och gett honom oral sex mot ersättning i form av dataspel och alkohol</p>	<p>Ändring 1. Roxanne är 5 år Mamma säljer sex genom gatuprostitution och uppbär ekonomiskt bistånd</p>	<p>Ändring 1. Katarina är nu svensk och har en intellektuell funktionsnedsättning</p>
<p>Ändring 2. Är 18 år Har börjat besöka gayklubbar där han fått erbjudande om att sälja sex.</p>	<p>Ändring 2. Mamma säljer sex på dagtid</p>	<p>Ändring 2. Katarina är nu 19 år och har sex med män som ger henne märkeskläder. Ingen tredje part som ordnar sexhandeln.</p>

Syftet med fokusdiskussionerna var att ta reda på *hur* man arbetar med personer som säljer sexuella tjänster, vad deltagarna ansåg att man *måste* göra i de olika fallen, vilka stöd- och hjälpinsatser som finns för dessa klienter/patienter, hur man skulle *vilja* arbeta i de olika fallen samt vilken *kunskap* personalen efterfrågar. Frågan om *måste göra* väckte frågor i grupperna kring vad vi avsåg med detta och vi förtydligade det till att både omfatta *måste* enligt lagstiftning på området men betonade att vi också var ute efter *måsten* enligt etiska och moraliska aspekter. Deltagarna i grupperna fick ta del av fallbeskrivningarna en vecka innan fokusdiskussionen ägde rum. Detta för att ge dem möjlighet att förbereda sig bland annat genom att diskutera med sina arbetskamrater kring vad de utifrån sin verksamhets uppdrag kunde erbjuda för stöd och hjälp till personerna i fallen.¹⁵

¹⁵ Bilaga 2 och 3 är de brev som skickades ut till samtliga fokusgruppsdeltagare en vecka innan fokusgruppsdiskussionerna ägde rum.

Om grupperna och fokusdiskussionerna

Den inom projektet genomförda verksamhetskartläggningen gav oss alltså kontakt med personer och verksamheter som skulle kunna ingå i fokusdiskussionerna. Några av dessa intervjupersoner som medverkade i kartläggningen hade arbetat och varit i kontakt med personer som haft erfarenhet av att sälja sex. Andra hade inte någon egen erfarenhet men de verksamheter som de representerade tillhörde målgruppen för utbildningsmaterialet och tillfrågades därför om att medverka i en fokusdiskussion.

Verksamhetskartläggningen genererade också valet av grupp sammansättning för fokusdiskussionerna (se figur 5 nedan). I arbetet med verksamhetskartläggningen visade det sig att intervjupersonerna gav uttryck för olika sätt att se på och därmed (inte) arbeta med prostitution beroende på inriktning på verksamheten. Som exempel kan nämnas att personer som arbetade inom ramen för kvinnofridsfrågor tenderade att förstå prostitution som mäns våld mot kvinnor medan personal inom psykiatri närmade sig prostitution utifrån erfarenheter och förståelse av sexuella övergrepp mot barn. Man betonade alltså olika problemfokus beroende på vad man arbetade med och inom vilken verksamhet, vilket vi tog fasta på i skapandet av grupperna. Vår ambition var att få en spridning av verksamheter och professioner inom de olika grupperna vilket vi lyckades relativt bra med. Fem av grupperna var homogena såtillvida att de kom från liknande eller samma verksamheter, detta gällde för prostitutionsenheterna och kvinnojoursverksamheter.

I sammansättningen av grupperna ville vi ha en blandning av deltagare som i verksamhetskartläggningen uppgivit att de inte hade någon eller lite kunskap om eller kontakt med personer som säljer sexuella tjänster och deltagare som gav uttryck för att ha tämligen omfattande kunskap och erfarenhet på området. Detta för att få en spridning av erfarenheter i grupperna, då de med mycket erfarenhet och kunskap skulle kunna identifiera viktiga områden och de med liten skulle kunna ge oss värdefulla synpunkter på vilket kunskapsbehov som kan finnas. Redan i ett tidigt skede av planeringen av gruppernas sammansättning beslutades att ha två homogena grupper som arbetade med barn och unga, främst på grund av att lagstiftningen ser olika ut för vuxna och barn på området. I figur 5 nedan framgår hur fokusdiskussionernas grupp sammansättning slutligen kom att se ut. Efter en ingående diskussion kom vi fram till att genomföra fokusdiskussionerna med de tre kommunala specialiserade verksamheterna var för sig och först (se design och upplägg). I figuren framgår också den ordning som fokusdiskussionerna genomfördes.

Figur 5. Fokusdiskussionernas gruppsammansättning med antal deltagare, kön och från vilka verksamhetsområden de rekryterats.¹⁶

Fokusgruppsinriktning	Antal deltagare	Verksamheter som ingick i grupperna
Prostitutionsgruppen i Göteborg	Tre deltagare, (varav en man)	Socialtjänsten
Kompetenscentrum prostitution i Malmö	Fyra deltagare, (varav en man)	Socialtjänsten
Prostitutionsenheten i Stockholm	Sex deltagare, (alla kvinnor)	Socialtjänsten
Lilja-gruppen	Åtta deltagare, (alla kvinnor)	Kvinnojourer från sex olika kommuner. En representant vardera från Roks ¹⁷ respektive SKR:s ¹⁸ styrelser.
Barngrupp I – inriktning psykosocialt utsatta barn och unga	Åtta deltagare, (varav en man)	Ungdomsmottagning, BUP, Maria Ungdom, Mini-Maria, ungdomsjour, Barnahus, HVB-hem, Socialtjänstens barn o ungdomsenhet
Barngrupp II – inriktning allmänt barn- och ungdomsarbete	Sju deltagare, (varav en man)	Skolhälsovård, BUP, ungdomsmottagning, Socialtjänst barn & unga, Rädda Barnen
Kvinnofridsgrupp	Fyra deltagare, (alla kvinnor)	Avd för våldtagarna kvinnor SöS, kvinnojour, kommunal kvinnofridssamordnare, gynmottagning Sahlgrenska sjukhuset
Psykosocialhälsa	Sex deltagare, (varav två män)	HBT-mottagningen Beroendecentrum Stockholm, CASM, ASTA-teamet Umeå, kris och traumacentrum
Missbruk/beroendegrupp	Elva deltagare, (alla kvinnor)	Sprutbytet i Malmö, RUG-projektet, FRIBO akutboende för kvinnor, Familjesociala mottagningen Huddinge sjukhus, Kvinnomottagning i Göteborg, Hvilan inneackorderingshem, Vårdcentral för hemlösa i Göteborg och Stockholm, Beroendemottagning
HIV/STI-grupp	Fem deltagare, (varav en man)	Venhälsan i Stockholm, Centrum för sexualmedicin i Malmö, Akutsjukvården i Norrköping, abortmottagning, Ungdomshälsan i Norrköping

¹⁶ Av etiska skäl har vi valt att inte redovisa mer detaljerad information om de olika deltagarna. De olika yrkeskategorier som representerats är läkare, sjuksköterska, barnmorska, skolsköterska, sexolog, psykolog, socionom, kurator, behandlingsassistent.

¹⁷ Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige

¹⁸ Sveriges Kvinno- och Tjejjourers Riksförbund

Även om grupperna har satts samman utifrån den genomförda verksamhetskartläggningen har de inte enbart bestått av intervjupersoner som deltog i den. Ungefär hälften av deltagarna har rekryterats utifrån olika verksamhetsområden som visade sig vara relevanta utifrån kartläggningen. Strävan var att få en blandning av representanter från socialtjänst och hälso- och sjukvården.

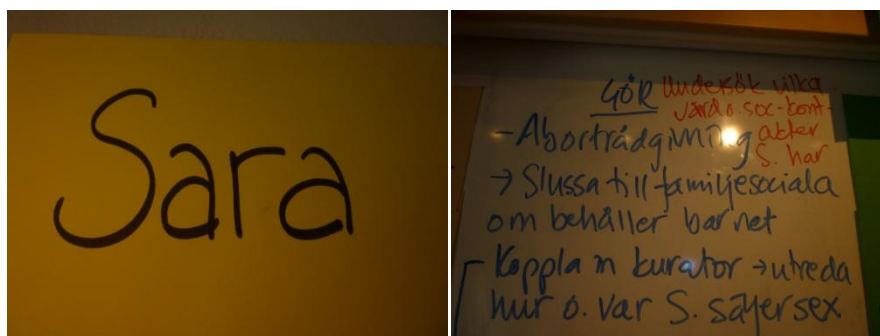
Åtta av de tio fokusdiskussionerna genomfördes i Socialstyrelsens konferenslokaler. Fokusdiskussionerna med prostitutionsenheterna i Göteborg och Malmö genomfördes i deras respektive städer. En avgörande anledning till detta var prostitutionsenheternas relativt hårda belastning under året med anledning av regeringens handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Här framträder ett av de dilemman som diskuterades i kapitel 2 att genomföra forskning inom ramen för den myndighet som har till uppgift att reglera och utföra tillsyn över de verksamheter som ingår i studien. Den positiva sidan av detta var att det var mycket enkelt att få deltagarna att tacka ja, något som annars kan vara knepigt och kräver en hel del arbete när forskning bedrivs inom ramen för universiteten. Det mer kvalitativa dilemmat är vilken typ av kunskap som genereras ur dessa diskussioner mot bakgrund av att det är Socialstyrelsen som frågar och att de också ägde rum i Socialstyrelsens lokaler, något som diskuteras mer i nästa avsnitt.

Under genomförandet tog en av oss huvudansvaret som moderator genom att initiera diskussionerna, den andra moderatören antog uppgift att föra anteckningarna på white-boarden och blädderblocket. Bägge moderatorerna hade till uppgift att ställa frågor under diskussionens gång även om frågan i den här formen av intervju är mer begränsat då syftet är att frågorna ska genereras av gruppen själv. Från början var avsikten att Ingrid Lander och Monica Skrinjar skulle genomföra samtliga fokusgrupper med inriktning vuxna och med prostitutionsenheterna och att en av oss skulle medverka i fokusdiskussionerna med inriktning barn och unga. På grund av personliga skäl kunde jag inte medverka vid de första fyra fokusdiskussionerna varför Kjerstin Bergman deltog som moderator istället. Vid fokusdiskussionerna med inriktning barn och unga medverkade alla tre, där en av oss agerade observatör och medverkade inte i samtalet.

Varje fokusdiskussion pågick i drygt fyra timmar, med avbrott för lunch. Samtliga spelades in och transkriberades i sin helhet. Diskussionerna inleddes i de flesta fall med att deltagarna först i par, sedan i helgrupp, fick redovisa och diskutera ett av fallen utifrån frågorna *göra, måste, vill* och *kunskapsbehov* (se bilaga 2). Därefter förändrade moderatorerna vissa variabler i fallen (se figur 3 och 4). Dels för att täcka merparten av de frågor som visat sig viktiga utifrån de individuella intervjuerna och verksamhetskartläggningen. Dels för att se om något förändrades i deltagarnas sätt att förhålla sig till och arbeta med fallen. På så sätt kom också nya kunskapsbehov upp. För att visualisera diskussionerna använde vi white-board där de olika fallbeskrivningarna sattes upp och deltagarnas åtgärder antecknades (se illustration 1). Varje fall hade textade beskrivningar på olikfärgade papper (en

färg per fall). Därefter antecknade vi *gör*, *måste* och *vill* som rubriker, under vilka vi sedan skrev ner gruppens olika åtgärder. När diskussionen för ett fall var klar fotograferades anteckningarna i syfte att underlätta det kommande analysarbetet. De kunskapsbehov som genererades ur diskussionerna antecknades på blädderblock allt eftersom diskussionen pågick. Avslutningsvis ställdes även frågor till gruppdeltagarna om utbildningsmaterialets innehåll och form. Samtliga blädderblocksanteckningar och white-board-foton transkriberades och sparades i en fil för varje fokusgrupp. Materialet från fokusdiskussionerna består därmed av ljudfiler och transkriptioner av dessa samt de anteckningar som gjordes under diskussionens gång.

Illustration 1. White-board foto från en av fokusdiskussionerna utifrån fallet Sara och vad deltagarna ansåg att de skulle *göra* i mötet med henne.

Utifrån den interaktiva forskningsansatsen med utgångspunkt i en aktiv intervjuform kan fokusdiskussioner beskrivas som en gemensam kunskapsproduktion mellan deltagarna i gruppen (Jørgensen 2008, Skrinjar 2005 och Wennberg & Hane 2006). Att använda fokusdiskussioner innebär att skapa en arena för samtal kring ett specifikt fenomen, här stöd och hjälp i relation till prostitution. I det här fallet sker samtalen mellan yrkesverksamma som har erfarenheter av möten med människor vars sociala-, psykologiska-, somatiska- och/eller ekonomiska problem tar sig liknande uttryck som målgruppens. Syftet med fokusdiskussionerna var inte att fånga den *rätta* formen av vård, stöd och hjälp i en fast och given form utan att skapa ett forum för dialoger mellan deltagarna och deras olika erfarenheter. Fokusdiskussionerna blev också en arena för att uppmärksamma frågor kring vård, stöd och hjälp i relation till prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Ett resultat av diskussionerna är att flera av deltagarna uttryckte att prostitutionsfrågan i sig och komplexiteten i den synliggjorts för dem i och med deras deltagande i en fokusdiskussion. Dessa frågor kom med andra ord på dagordningen för deltagarna genom deras medverkan. Intentionen med fokusdiskussionerna var också att skapa lärande i rummet, dvs under själva diskussionernas gång.

Kunskapsproduktion inom ett ideologiskt laddat fält

I det här avsnittet problematiseras och diskuteras kunskapsproduktionen utifrån frågor rörande våra roller som forskare inom ramen för Socialstyrelsen, gruppdynamikens påverkan i fokusdiskussionerna samt politiskt korrekthet och inkorrekthet när frågor diskuteras inom ett ideologiskt laddat fält.

Kunskapsproduktionen inom ramen för de olika grupperna står i relation till vårt val av gruppammansättning vilket påverkat det problemfokus som diskussionerna tog sin utgångspunkt i. Frågorna som skulle diskuteras var stöd och hjälp och vad de olika verksamhetsrepresentanterna ansåg att de skulle *göra*, *måste* göra samt *ville* göra i mötet med den fiktiva personen i de olika fallen. Redan från början blev det tydligt att olika diskurser gjorde sig gällande i fokusdiskussionerna kring förståelsen av problematiken. Det vill säga hur problemet definierades i de olika fallen. Rent generellt följde problemdefinitionerna de olika verksamhetsinriktningarna så att; prostitutionsenheterna utgick ifrån frågan om att sälja sex; kvinnofridsgrupperna utgick ifrån ett våldsperspektiv; gruppen med inriktning psykosocial hälsa utgick från ett psykiatriskt perspektiv; missbruk/beroendegruppen utifrån ett missbruksperspektiv och HIV/STI-gruppen utifrån ett sexualmedicinskt- och smittskyddsperspektiv. Detta var inte förvånande, det intressanta var hur stort utrymme dessa frågor fick i relation till frågor om prostitution.

Vi hade förväntat oss mer diskussioner kring just prostitutionsfrågan än vad som blev fallet. En förklaring till att samtalsfokus rörde sig inom gruppernas verksamhetsområden är att man väljer att tala om det man kan eller har erfarenhet av, stöd- och hjälpbehoven i fallen relateras därmed till den vanliga klienten. En annan tolkning som växte fram allt eftersom vi genomförde fokusdiskussionerna är att stöd och hjälp till personer med erfarenhet av prostitution och människohandel inte per definition behöver särskiljas från andra former av stöd- och hjälpinsatser till personer med liknande somatiska och psykosociala symtom. Ett resultat från fokusdiskussionerna är därmed att frågan om insatser i relation till erfarenheter av prostitution generellt inte kan eller ska skiljas från andra former av stöd och hjälp (se Socialstyrelsen 2011a och b). Däremot identifierades vissa specifika områden som centrala i bemötandet av personer med prostitutionserfarenhet och ett behov av ett komplext förhållningssätt i fråga om erbjudande av stöd- och hjälpinsatser (se Socialstyrelsen 2011a).

De tre fallbeskrivningarna var utformade så att personerna hade en rad olika somatiska och psykosociala problem vilket per definition påverkade fokusdiskussionerna till att diskutera den fråga som låg inom ramen för det egna verksamhetsfältet. Vi hade skapat plattformen för en viss form av samtal, vilket var ett medvetet val från vår sida. I individintervjuerna framkom att intervjudeltagarnas upplevelser av vilken form av problemformulering och stöd och hjälp de erbjöds hängde samman med just vart de vände sig. Ett intressant resultat i fokusdiskussionerna var hur autonoma de olika verksamheter framträdde i relation till varandra när det kom till att avgränsa sitt uppdrag och därmed hänvisa till någon annans verksamhetsområde. När exempelvis frågor om försörjningsproblem diskuterades valde deltagarna från verksamheter utanför socialtjänsten att säga att den frågan lämnades över till just socialtjänsten. Detta utan att i någon större omfattning diskutera hur det kunde ske, det vill säga fokusera samverkan. Inte heller diskuterades försörjningsfrågan som ett problem där det fanns stöd och hjälp behov i någon större omfattning. Samtidigt så önskade deltagarna betydligt mer

samarbete mellan hälso- och sjukvården och socialtjänsten och diskussionerna synliggjorde att det inte är ovanligt att klienter/patienter med multiproblematik faller mellan stolarna.

En tolkning i sammanhanget är att de tydliga problemdefinitioner som gjordes under fokusdiskussionerna och avgränsningar kring vad som är min eller någon annans verksamhetsuppdrag hängde samman med att det var just Socialstyrelsen som frågade. Deltagarna ville i någon mån därmed ge rätt svar på frågan, visa kompetens och förmåga att verka professionellt inom ramen för sitt verksamhetsområde. De var också noga med att synliggöra osäkerhet inför viss lagstiftning exempelvis kring när de är skyldig att anmäla till socialtjänst, polis etc. Detta skulle kunna uppfattas negativt men vår tolkning är att deltagarna faktiskt lyfte fram områden som de behövde mer kunskap kring.

Huruvida resultaten från fokusdiskussionerna påverkats av att projektet genomfördes inom ramen för Socialstyrelsen är komplex och svår att diskutera innan en analys gjorts på materialet. Min bedömning är dock att vi till viss del fått likande samtalsfokus om vi genomfört fokusdiskussionerna inom ramen för universitetets regi med samma relativt passiva förhållningssätt som moderatorer. Anledningen till den bedömningen är att sättet att tala på och hur diskussionerna tog sig uttryck hänger samman med just verksamhetsinriktningen på grupperna samt att deltagarna främst i relation till varandra skapade diskussionens fokus. Ytterligare en faktor är att de talade utifrån sin professionella roll inom ramen för ett politiskt och ideologiskt laddat fält. Det senare nämndes också i fokusdiskussionerna när någon upplevde att den ville tala utanför den av deltagarna tolkade politiskt korrekta uppfattningen. Skillnaden är att vårt förhållningssätt som moderatorer hade varit mer aktiva i diskussionerna och vi hade valt att delge mer tankegångar från tidigare fokusdiskussionerna om vi genomfört dem inom ramen för ett forskningsprojekt vid universitetet. Detta för att aktivera deltagarna kring olika frågor och perspektiv i diskussionerna. Vi hade därmed mer utpräglat arbetat med en processinriktad ansats i kunskapsproduktionen än vad vi kom att göra. Förhållningssätt från vår sida har därmed påverkat kunskapsproduktionen och enligt min bedömning påverkades vi som moderatorer mer av att vara en del av Socialstyrelsen än vad kanske deltagarna gjorde av att diskussionerna ägde rum inom Socialstyrelsens kontext.

Även när det gäller frågan om gruppdynamikens påverkan på kunskapsproduktionen behövs det genomföras en mer noggrann analys av materialet från fokusdiskussionerna. Det finns däremot några punkter vi i nuläget kan säga något om. Den första punkten är om kontaktskapande mellan deltagarna i rummet. I fokusdiskussionerna med prostitutionsenheterna kände deltagarna varandra väl vilket tydligt märktes i samtalsformen då associationer och exemplifieringar kring varandras erfarenheter hakade i varandra. Ett exempel på det var att moderatorerna vid flera tillfällen förde tillbaka diskussionerna till fallen och frågorna då samtalen försvann ut i långa stickspår. I övriga fokusdiskussioner var det en blandning av deltagare som kände varandra och inte. I vissa av grupperna valde vi att bjuda in deltagare som

arbetar tillsammans eller inom angränsande verksamheter där vi kunde förvänta oss att de åtminstone kände till varandra. Bedömningen är att detta har påverkat samtalsdynamiken på olika sätt. I någon grupp innebar det att dessa personer positionerade sig tydligt och tog stort tal- och tolkningsutrymme i rummet och samtalet. I andra grupper påverkades det istället genom att olika former av metakommunikation förekom som ögonkontakt, blickar och i några situationer viskningar. Deltagarna i det senare fallet höll sig för sig själva och ingick inte lika aktivt som de andra i fokusdiskussionen som fördes.

Andra gruppdynamiska effekter som synliggjorts var i relation till frågan om tolkningsföreträde och meningsskiljaktigheter som kom upp under fokusdiskussionerna. Ett tydligt exempel är från en av fokusdiskussionerna om fallet Roxanne. I denna diskussion var det tidigt en person som tog stort talutrymme och som också understöddes av två andra deltagare som personen kände sedan tidigare. Personen antog positionen av och tilläts av dessa att bli sanningssägaren i rummet. Diskussionen kring fallet Roxanne utmynnade i huruvida man skulle polisanmäla Roxannes pojkvän eller inte då han var 15 år och därmed enligt dem kunde anses skyldig till våldtäkt av barn¹⁹. Det uppstod klara motsättningar i gruppen vilket sedan färgade samtalet och dynamiken i fokusdiskussionen och därmed kunskapsproduktionen. En av de övriga deltagarna, som var kritisk mot polisanmälan, tystades och tystnade mer eller mindre under den resterande diskussionen. Fokusdiskussionen formades därmed kring en grupp bestående av några deltagares tolkningar och uppfattningar om vad man ska göra och hur man ska förhålla sig till de olika fallen. Liknande gruppdynamiska effekter förekom i ytterligare tre grupper vilket naturligtvis påverkat fokusdiskussionernas riktning i rummet och därmed också resultaten.

Trots de problem och brister som redovisats har upplägget av fokusdiskussionerna fungerat väl och synliggjort olika arbetssätt, tolkningar av fenomenet prostitution och människohandel för sexuella ändamål, kunskapsbehov samt hinder och möjligheter gällande organisatoriska och ekonomiska förhållanden. Även om fallen var konstruerade och frågorna som deltagarna fick diskutera ofta genererade hypotetiska resonemang, relaterade deltagarna ofta fallen till sina egna yrkeserfarenheter, vilket gav värdefull konkret kunskap om olika arbetssätt inom de olika verksamhetsområdena.

Att diskutera dessa mer kritiska aspekter av fokusdiskussionerna är avgörande för värderingen av vad vi kan dra för slutsatser och hur vi kan värdera den kunskap som diskussionerna genererat. Att prostitution och människohandel är ett ideologiskt laddat fält har alltså framgått tydligt i fokusdiskussionerna och att detta påverkat samtalen och de positioner man intar till stöd- och hjälparbete. Gruppdynamiken och fokusdiskussionernas inriktning på-

¹⁹ Jag går inte närmare in på att redovisa denna diskussion här utan använder den enbart som en tydlig illustration av hur tolkningsföreträde kan påverka en fokusgrupps gruppdynamik och därmed den fortsatta kunskapsproduktionen.

verkades också av hur vi som moderatörer förhåll oss och presenterade oss inför grupperna.

Reflektion av oss som moderatörer

Den initiala tanken var att det skulle vara samma moderatörer i samtliga fokusdiskussioner med undantag för barngrupperna, så blev inte fallet. Monica Skrinjar och Kjerstin Bergman var moderatörer i fem av de tio fokusgrupperna, Kjerstin Berman och Ingrid Lander genomförde en av diskussionerna och slutligen var Monica Skrinjar och Ingrid Lander moderatörer för de fyra fokusdiskussionerna med inriktning vuxna. Att det inte varit samma personer som hållit i processen i kombination med att studien ägt rum inom ramen för Socialstyrelsens verksamhet har påverkat kunskapsproduktionen. En faktor som nämndes i föregående avsnitt är hur vi två forskare påverkades av att genomföra uppdraget inom Socialstyrelsens kontext. Det finns en rad olika skäl och förklaringar till detta som jag inte kommer att diskutera här. Det centrala är att just konstatera att vi påverkats av den kontext inom vilken vi verkat och att vi påverkat de enskilda deltagarna och fokusdiskussionernas riktning genom våra skilda sätt att agera i rummet.

Även den tidspress som projektet omgärdats av har påverkat oss som moderatörer och därmed vårt genomförande av projektet. Bland annat fanns det ingen tid till att stanna upp och reflektera kring vårt upplägg och agerande mellan fokusdiskussionerna. Samtliga tio fokusdiskussioner genomfördes inom ramen för sex veckor vilket innebär att vi i stort sett genomfört två stycken i veckan. Detta innebär att tid för egen och gemensam reflektion var allt för knapphändig mellan de olika fokusdiskussionernas genomförande. Detta har i sin tur påverkat den initiala planen om ett medvetet och tydligt processinriktat fokus på kunskapsproduktionen. Med mer tid och utrymme mellan fokusdiskussionerna hade vi haft möjlighet att göra viktiga reflektioner och iakttagelser av de olika gruppdynamiska processerna samt haft möjlighet att utveckla metoden under studiens gång. Vi har alltså inte lyckats utnyttja och utveckla den interaktiva aktionsinriktade forskningsansatsen på det sätt vi ämnade göra i planeringen av genomförandet.

5. Avslutande kommentarer

Värdering av validitet, reliabilitet, generaliserbarhet och representativitet görs på ett annat sätt i den här formen av kvalitativ forskning jämfört med den kvantitativa forskningen. För det första används en annan begreppsapparat för värderingen av kvalitetskraven, för det andra sker denna värdering främst genom en reflexiv analytisk återgivning av tillvägagångssättet. Den här rapporten är därmed ett led i att skapa en transparens för den kunskaps-

produktion som gjorts genom att ingående beskriva tillvägagångssätt och olika överväganden som gjorts. Den begreppsapparat vi använder i sammanhanget är tillförlitlighet, relevans, överförbarhet och autenticitet (Wennberg & Hane 2006).

Med de första två begreppen tillförlitlighet och relevans åsyftas att samtalen som förts handlat om just de frågor som studien avsåg att belysa, det vill säga stöd och hjälp i relation till prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Att tolkningarna av dessa samtal är rimliga och sker utifrån det insamlade materialet och att det görs en redovisning av hur tolkningarna skett. Deltagarna i såväl individintervjuerna som fokusdiskussionerna ska kunna känna igen sig i den beskrivning som görs i utbildningsmaterialen, i denna rapport och i efterkommande vetenskapliga artiklar. Som ett led i detta har vi inom ramen för projektet genomfört ett antal referensgruppsmöten där deltagare från olika fokusdiskussioner medverkat och fått ge synpunkter på innehållet i utbildningsmaterialet. En brist är att vi på grund av den snäva tidsramen inte gavs möjlighet att återföra resultaten till personer med erfarenhet av prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Det hade varit värdefullt och var även vår avsikt från början att inhämta deras synpunkter.

När det gäller frågan om överförbarhet handlar den i första hand om att de teoretiska tolkningar som görs är rimliga och möjliga att göra utifrån materialet. Att dessa teoretiska tolkningar ska kunna kännas igen av såväl verksamheterna inom fältet som av personer med erfarenhet av prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Denna fråga blir aktuellt först efter att vi analyserat materialet i sin helhet och därmed har möjlighet att utveckla teoretiska tolkningar utifrån det. Slutligen när det gäller frågan om autenticitet så åsyftar den till huruvida deltagarna tagit frågorna på allvar och engagerat sig i diskussionerna och den kunskapsproduktion som ägt rum (Wennberg & hane 2006, s 50). Vår bedömning är att samtliga deltagare tagit ämnet på största allvar och engagerat sig i diskussionerna med en vilja att bidra och i fokusdiskussionerna även med vilja att lära.

I diskussionen om hur ett utbildningsmaterial borde utformas för att de olika verksamheterna på bästa sätt skulle få möjlighet att tillägna sig kunskap ansåg flera att upplägget på fokusdiskussionerna var en god form. De ansåg att en utbildningsdag där de tillsammans med sina kollegor fick diskutera olika fall vore ett lämpligt sätt. Det framkom också en önskan om tydligare riktlinjer för att öka kunskapen kring lagstiftning kring frågor om anmälan till socialtjänst och polis samt kring frågor om sekretess.

Avslutningsvis sammanfattas mina reflektioner från arbetet med projektet och författandet av denna rapport i följande punkter.

- Studiedesignen fungerade väl och kan utvecklas ytterligare i exempelvis Socialstyrelsens uppdrag att kartlägga prostitutionens omfattning och utveckling

- Dokumentation av metodologiska överväganden och genomförandet av liknande projekt är viktig för såväl metodutveckling som transparens i Socialstyrelsens kunskapsproduktion på området.
- Användandet av en annan medarbetare för transkription av intervjuer/fokusdiskussioner kan utvecklas till en integrerad del av kunskapsproduktionen och som ett led i att stärka tolkningar och dess relevans.
- Det finns ett antal inneboende problem med att anställa forskare inom ramen för Socialstyrelsen för att genomföra ett uppdrag. Det kräver tydliga ramar och avgränsningar vad som är uppdraget och vilka arbetsuppgifter dessa ska genomföra.
- Studiedesignen kräver god tidsram och flexibilitet för att på bästa sätt utnyttja och utveckla denna interaktiva ansats till fullo.

Referenser

- Amundsdotter, E (2008) "Gemensamt kunskapande om motstånd och förändring i nätverk." I: Johannisson, B; Gunnarsson, E & Stjernberg, T (red) *Gemensamt kunskapande – den interaktiva forskningens praktik*, s. 275-290. Växjö: Växjö universitet press.
- Andersson, S; Amundsdotter, E ; Svensson, M (2009) *Mellanchefen en maktpotential*. Hudiksvall: Fiber Optic Vally.
- Burr, V (1995) *An introduction to social constructionism*. London: Sage.
- Gustafsson, B; Hermerén, G & Petersson, B (2005) *Vad är god forsknings-sed? Synpunkter, riktlinjer och exempel*. Vetenskapsrådets rapportserie, rapport 2005:1.
- Hammersley, M & Atkinson, P (1995) *Ethnography. Principles in practice*. London: Routledge. Second edition.
- Hastrup, K (1992) "Writing ethnography. State of the art". I: Okely & Callaway (red), *Anthropology & Autobiography*, s. 116-133. ASA Monographs 29, London: Routledge.
- Hedin, U-C; & Månsson, S-A (1998) *Vägen ut! Om kvinnors uppbrott ur prostitutionen*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Holstein, J A och Gubrium, J F (1995) *The active interview*. Qualitative Research Methods, volume 37. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Hycner , R (1993) *Between Person and Person. Toward a Dialogical Psychotherapy*. Goulsboro: The Gestalt Journal Press.
- Jacobsson, P (2008) *Mellan lögn och verklighet. Önskemål och behov bland sexarbetare i Finland och Sverige*. Helsingfors: PRO-tukipiste.
- Jørgensen, W M & Phillips, L (2000) *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Jørgensen, W M (2008) "På framkant. Interaktiv forskning och vetenskapens plats i samhället." I: Johannisson, B; Gunnarsson, E & Stjernberg, T (red) *Gemensamt kunskapande – den interaktiva forskningens praktik*. S. 349-366. Växjö: Växjö universitet press.
- Kulick, D & Willson, M (1995) *Sex, identity and erotic subjectivity in anthropological fieldwork*. London: Routledge.

Lander, Ingrid (2003) *Den flygande maran. En studie om narkotikabrukande kvinnor i Stockholm*. Kriminologiska institutionen – avhandlingsserie nr 11.

Lander, Ingrid (2006) "Etnografi: En forskningsansats där forskaren är det främsta verktyget". I: Roxell, L & Tiby, E (red), *Frågor, fält och filter. Kriminologisk metodbok*, s. 21-39. Lund: Studentlitteratur.

Larsdotter, S; Jonsson, J & Gäredal, M (2011) *Osynliga synliga aktörer. Hbt-personer med erfarenhet av att sälja och/eller köpa sexuella tjänster*. Stockholm: RFSL.

Moi, T (1994) "Att erövra Bourdieu", *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 1/1994, s. 3-25.

Regeringens skrivelse (Skr.) 2007/08:167 *Handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål*. Juli 2008. Stockholm: Integrations- och jämställdhetsdepartementet.

Sahlin, I (1999) "Diskursanalys som sociologisk metod". I: Sjöberg, K (red), *Mer än kalla fakta. Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.

Skrinjar, M (2005) *Bilder av och åtgärder mot narkotika(miss)brukare. En reflexiv studie*. Kriminologiska institutionen – rapportserie nr 2005:1.

Smith, D E (1990) *Texts, facts and femininity. Exploring the relations of ruling*. London: Routledge.

Socialstyrelsen (2010) *Verksamhetskartläggning prostitution och människohandel för sexuella ändamål. I de tre storstadskommunerna och 13 mindre kommuner*. Socialstyrelsen: Arbetsmaterial.

Socialstyrelsen (2011a) *Sex mot ersättning - utbildningsmaterial om stöd och hjälp till vuxna*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2011b) *Sex mot ersättning - utbildningsmaterial om stöd och skydd till barn och unga*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Wassermann, S (1994) *Introduction to case method teaching. A guide to the Galaxy*. New York: teachers College Columbia University.

Wennberg, B-Å & Hane, M (2006) *Metodologisk plattform för vår användning av fokusgrupper*. Degefors: Samarbetsdynamik.

Yontef, G (1993) *Awareness, dialogue and process. Essays on Gestalt Therapy*. Gouldsboro: The Gestalt Journal Press

Bilagor

Bilaga 1

Intervjuguide

Inledande allmänna frågor

Ålder

Lever i relation?

Barn?

Nationalitet/etnicitet

Sexuell identitet

Nuvarande livssituation

Socialstyrelsen har valt att använda begreppet att sälja sexuella tjänster. Det finns flera olika sätt att tala om fenomenet på. Vilket ord/begrepp använder du själv?

Berätta kort i vilken omfattning du har sålt sex? När i tid?

Vad skulle du säga är anledningen till att du sålde sex?

Utifrån dina erfarenheter av att ha sålt sex – har du haft behov av stöd och hjälp? Hur har de behoven sett ut? Varierat över tid? Tänk brett!

Vad skulle hjälpen och stödet bestå av?

Vem/vilka verksamheter har kunnat/borde ha gett detta stöd/denna hjälp?

Stöd och hjälp-behov efter att du slutat sälja sex?

Har du någon gång haft kontakt med socialtjänsten?

Frågor till personer som har erfarenheter av socialtjänstkontakt
Av vilken/vilka anledning(ar) har du haft kontakt med socialtjänsten?²⁰

Har du själv tagit initiativ till kontakten/kontakterna?

Var/är kontakten frivillig eller initierad på grund av tvång eller hot om tvång?

Tycker du att du har haft anledning att tala om att du säljer sex? [motivera]

Om ID ej berättat: - Tror du att socialtjänsten har känt till/misstänkt att du säljer

²⁰ ID kan ha haft flera olika kontakter med soctj. – fokusera på de som är direkt el indirekt relaterade till att man säljer sex.

sex?

Om ja: Upplever du att det har haft betydelse för hur du har blivit bemött och vilka insatser som har satts in?

Fick du den hjälp du behövde/begärde av soc.?

(Soc kan ha satt in en insats som ID själv inte tänkt på att efterfråga o/el motsatt sig, men som ID sedan blivit nöjd med. ID kan också ha efterfrågat insats som satts in, men sedan blivit missnöjd).

Vad bestod dessa insatser i?

Formulerades insatserna i samråd med dig?

Hur upplevde du dessa där och då?

Så här i efterhand hur upplever du insatserna nu?

Hur har du agerat i mötet med socialtjänsten för att få det du vill eller för att undvika insatser?

Beskriv hur du har blivit bemött och hur du har upplevt bemötandet.

Hur skulle du vilja bli bemött?

Har du blivit informerad om vad socialtjänsten kan göra för dig?

Har du blivit informerad om vilka rättigheter du har?

- rätt att få se sin journal och ge synpunkter på vad som står i journalen

- information om rätt till delaktighet i utredningen – behandlingsplan

- möjlighet att klaga hos Länsstyrelsen/SoS om man inte är nöjd med handläggningen el. beslut om en insats – gäller både öppna och tvångsåtgärder och även om myndighetsbeslut inte finns.

Om tvångsåtgärder: rätt till juridiskt ombud, information om rätt att överklaga beslut m.m.

Vad är din upplevelse av socialtjänstens kompetens? Kan de sitt jobb?

Om du på grund av att du säljer sex skulle bli uppsökt av exempelvis socialarbetare från prostitutionsgruppen/uppsökande verksamhet, hur skulle du uppleva det?

Frågor till personer som *inte* har erfarenheter av socialtjänstkontakt

Mot bakgrund av att du säljer sex finns det någon anledning till att du själv skulle ta kontakt med socialtjänsten?

Vad vill du att socialtjänsten i så fall hjälper dig med?

Hur skulle du agera i mötet med socialtjänsten för att få det du vill?

Vilka insatser vill du inte att socialtjänsten vidtar? Beskriv hur du vill bli bemött.

Om du på grund av att du säljer sex skulle bli uppsökt av exempelvis socialarbetare från prostitutionsgruppen hur skulle du uppleva det? Beskriv hur du vill bli bemött.

Hälso- och sjukvård inledande:

Har du någon haft kontakt med hälso- och sjukvården med anledning av att du säljer sex? (direkta och/eller indirekt kopplat till att man säljer sex)
[ex. smittskydd, preventivmedel, abort, våldsutsatthet m.m.]

Vilka typer av kontakter har du haft med hälso- & sjukvården och varför (relaterat till att man säljer sex)? När i tid?

Checkfråga: Hälso- och sjukvård kan bestå av många olika saker som psykiatri, beroendevård, akutsjukvård, gynekologi, primärvård. Har du haft kontakt med någon av dessa vårdinstanser för att du säljer sex?

Frågor till personer med erfarenheter av hälso- & sjukvården som är relaterade till att man sålt sex.

Tycker du att du har haft anledning att tala om att du säljer sex i dessa kontakter med hälso- och sjukvården? I vilka? Av vilken anledning?

Har du själv tagit initiativ till kontakten/kontakterna?

Var kontakten frivillig eller initierad på grund av tvång eller hot om tvång?

Vilken vård/ behandling har du fått?

Fick du vara med och bestämma hur vården/behandlingen skulle genomföras?

Hur upplevde du den där och då?

Så här i efterhand hur upplever du den nu?

Fick du den vård/ behandling du behövde/begärde?

Vilken information har du fått av hälso- & sjukvården när det gäller

Vilken typ av vård/ behandling du kan få

Vilken hjälp och stöd du kan få

Vilka rättigheter du har²¹

Hur har du agerat i mötet med hälso- & sjukvården för att få den vård/ behandling du ville ha eller för eller för att undvika vård/ behandling?

Beskriv hur du har blivit bemött och hur du upplevt bemötandet

²¹ Se not 2, men anpassat till hälso- och sjukvård

Hur skulle du vilja bli bemött?

Vad är din upplevelse av hälso- och sjukvårdens kompetens? Kan de sitt jobb?

Allmänna avslutande frågor

Du är experten: hur skulle du vilja utforma hjälp- och stödinsatser till personer som säljer sex?

Bra exempel på bemötande – dåligt exempel på bemötande?

Har du haft kontakt med ungdomsmottagning?

Har du haft kontakt med skolhälsovård?

Har du haft kontakt med/sökt hjälp/stöd hos andra än socialtjänsten eller hälso- o sjukvården exempelvis: Kyrkan, RFHL, RFSU, RFSL, Skyddat boende / kvinnojour Privata verksamheter – ex. psykoterapi

Har någon inom socialtjänsten/hälso- och sjukvården ställt en rak fråga om du säljer sex?²²

Hur skulle du uppleva om någon inom socialtjänsten/hälso- och sjukvården frågade dig om du säljer sex?

Är det okej/inte okej i något sammanhang att få en rak fråga från någon inom socialtjänsten/hälso- och sjukvården om du säljer sex?

Från samhällets sida vill man att all form av prostitution ska upphöra. Vad tycker du om det?

Vilka faktorer har spelat roll i din process att sluta sälja sex?

Har socialtjänsten och/eller hälso- & sjukvården hjälpt dig i den processen?

Finns det något vi glömt att fråga om som du tycker är viktigt att ta upp?

Hur har du upplevt denna intervju?

Frågor till personer som inte har erfarenheter av hälso- & sjukvården som är relaterade till att man säljer sex.

Finns det någon anledning till att du själv skulle ta kontakt med hälso- & sjukvården som är relaterad till att du säljer sex?

Vilken typ av vård/ behandling skulle du vilja ha?

Hur skulle du agera i mötet med hälso- & sjukvården för att få det du vill?

Vilken vård/ behandling vill du inte att hälso- & sjukvården vidtar?

Beskriv hur du vill bli bemött.

²² Fråga till ID-ar med erfarenhet av socialtj. o/el HS

Bilaga 2

Välkommen till fokusgruppsdiskussion om prostitution och människohandel för sexuella ändamål

Förberedelse och information

Läs igenom de tre nedanstående fallbeskrivningarna och föreställ dig att detta är en person som du möter i din verksamhet. Fundera inte på varför personen har sökt sig till just din verksamhet utan utgå från den information du får i fallbeskrivningen. Det som står där är den kunskap och information du har om personen.

Fundera och skriv några korta stödord utifrån nedanstående frågor:

1. vad skulle du utifrån din verksamhets uppdrag *göra* i relation till personen i fallet?
2. vad anser du att du *måste göra*?
3. vad *skulle du vilja göra*?
4. vad behöver jag för kunskap för att kunna bemöta och hjälpa den här personen?

Gör detta i relation till alla tre fall och ta med anteckningarna till fokusgruppsdiskussionen. Om du har möjlighet får du gärna diskutera fallen med dina arbetskollegor. Även om ett fall inte är direkt applicerbart på din verksamhet är det ändå intressant att få dina reflektioner kring frågorna 2-4 på ett generellt plan.

Dagen kommer att inledas med en diskussion utifrån dina och övriga deltagares tankar om de tre fallen. Under dagen kommer fallen att utvecklas och diskuteras utifrån flera olika perspektiv.

I slutet av dagen kommer tid att avsättas till att diskutera inom vilka områden det behövs kunskap, vad utbildningsmaterialet bör innehålla och hur det kan utformas. Avsikten är att utbildningsmaterialet ska tas fram i nära samarbete med er som är praktiskt verksamma. Er medverkan är en viktig förutsättning för att utbildningsmaterialet ska bli ett bra stöd i mötet med enskilda personer som är i behov av hjälp och stöd.

Fall 1. Mikaela 24 år

Mikaela är en 24-årig transsexuell kvinna (MtF²³). Mikaelas könsidentitet (hennes upplevda kön) skiljer sig alltså från det kön som noterades vid födseln då hon betecknades som pojke/man. Mikaela genomgår en utredning för att få göra en könskorrigering operation. Hon har en rad olika problem som huvudvärk, magproblem och sömnsvårigheter. Hon lever i en relation med en man där hon utsätts för psykiskt och fysiskt våld. Hennes huvudsak-

²³ Male to Female

Fall 3. Maria 21 år

Maria är en 21-årig kvinna med en rad olika infektioner, bland annat klamydia. Hon har periodvis självmordstankar och tar därför Rohypnol. Maria säljer sexuella tjänster som förmedlas av en annan person. Alla kontakter med köparna sköts av denna person som också skjutsar Maria till och från de olika kunderna.

1. Vad skulle du utifrån din verksamhets uppdrag *göra* i relation till Maria?
2. Vad anser du att du *måste göra*?
3. Vad *skulle du vilja göra*?
4. Vad behöver jag för kunskap för att kunna bemöta och hjälpa Maria?

Bilaga 3

Välkommen till fokusgruppsdiskussion om prostitution och människohandel för sexuella ändamål

Förberedelse och information

Läs igenom de tre nedanstående fallbeskrivningarna och föreställ dig att detta är en person som du möter i din verksamhet. Fundera inte på varför personen har sökt sig till just din verksamhet utan utgå från den information du får i fallbeskrivningen. Det som står där är den kunskap och information du har om personen.

Fundera och skriv några korta stödord utifrån nedanstående frågor:

1. vad skulle du utifrån din verksamhets uppdrag *göra* i relation till personen i fallet?
2. vad anser du att du *måste göra*?
3. vad *skulle du vilja göra*?
4. vad behöver jag för kunskap för att kunna bemöta och hjälpa den här personen?

Gör detta i relation till alla tre fall och ta med anteckningarna till fokusgruppsdiskussionen. Om du har möjlighet får du gärna diskutera fallen med dina arbetskollegor. Även om ett fall inte är direkt applicerbart på din verksamhet är det ändå intressant att få dina reflektioner kring frågorna 2-4 på ett generellt plan.

Dagen kommer att inledas med en diskussion utifrån dina och övriga deltagares tankar om de tre fallen. Under dagen kommer fallen att utvecklas och diskuteras utifrån flera olika perspektiv.

I slutet av dagen kommer tid att avsättas till att diskutera inom vilka områden det behövs kunskap, vad utbildningsmaterialet bör innehålla och hur det kan utformas. Avsikten är att utbildningsmaterialet ska tas fram i nära samarbete med er som är praktiskt verksamma. Er medverkan är en viktig förutsättning för att utbildningsmaterialet ska bli ett bra stöd i mötet med enskilda personer som är i behov av hjälp och stöd.

